

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra psychologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Postoje školních dětí k rasovým a etnickým menšinám
Attitudes of school children to racial and ethnic minorities
Markéta Palátková

Vedoucí práce: PhDr. Dana Bittnerová, CSc
Studijní program: Psychologie
Studijní obor: Psychologie a speciální pedagogika

2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Postoje školních dětí k rasovým a etnickým menšinám vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 21.4. 2017

.....
podpis

Poděkování:

Děkuji paní PhDr. Daně Bittnerové, CSc. za trpělivost, ochotu a cenné rady při vedení mé bakalářské práce. Dále mé poděkování patří paní Aleně Škaloudové, PhD. za pomoc se statistikou.

Anotace

Hlavním cílem práce je zjistit, jaké interkulturní postoje zaujímají žáci ŽŠ k různým rasovým a etnickým minoritám. Výzkum se zaměří na žáky adolescentního věku, kdy v rámci ustanovování vlastní identity je zvažována i identita etnická. Pro studii bude použita kvantitativní metodologie, tzn. že data budou získána na základě dotazníkového šetření. Vlastní struktura práce se bude skládat z teoretické části a části deskripce a interpretace dat. V teoretické části budou diskutovány klíčové pojmy (interkulturní postoj, předsudek,...), dynamika utváření interkulturních postojů (předsudků) (např. kontaktní hypotéza), rešerše podobných výzkumů týkajících se dané věkové skupiny. Součástí teoretické části bude také představení kontextu interkulturních postojů v ČR. Část věnovaná deskripci a interpretaci dat se zaměří na ověřování hypotéz.

Annotation

The main objective of this thesis is to find out the intercultural attitudes of primary school pupils towards various racial and ethnical minorities. The research is focused on adolescent pupils, where ethnical identity is elementary in forming their own identity. This paper uses quantitative methodology, i.e. data is collected through surveys. The core structure of this thesis consists of a theoretical part and a practical part comprising of description and interpretation of data. In the theoretical part, the main points of discussion are key concepts (intercultural attitude, prejudice, ...), the dynamic of formation of intercultural attitudes/prejudices (e.g. contact hypothesis), literature search of similar researches concerning the above mentioned age group. The context of intercultural attitudes in the Czech Republic is also introduced. The practical part dedicated to description and interpretation of data focuses on testing hypotheses.

Klíčová slova

interkulturní postoje, předsudky, rasismus, xenofobie, etnické a rasové minority, multikulturalismus, diskriminace, stereotypy

Key words

intercultural attitudes, prejudice, racism, xenophobia, ethnic and racial minorities, multiculturalism, discrimination, stereotypes

OBSAH

1	ÚVOD	8
2	TEORETICKÁ ČÁST	9
2.1	ROZDĚLENÍ SVĚTA NA ETNIKA V DŮSLEDKU NACIONALISMU	10
2.1.1	NÁROD A NACIONALISMUS.....	10
2.1.2	ETNIKUM, ETNICITA, ETNICKÉ VĚDOMÍ V SOUVISLOSTI S KULTUROU.....	11
2.1.3	ETNICKÁ SKLADBA ČESKÉ REPUBLIKY DŘÍVE A NYNÍ	13
2.1.4	MULTIKULURALISMUS.....	14
2.1.5	MULTIKULTURNÍ VÝCHOVA	15
2.2	STEREOTYPY, POSTOJE A PŘEDSUDKY	16
2.2.1	STEREOTYPY.....	16
2.2.2	POSTOJE.....	17
2.2.3	PŘEDSUDKY	19
2.2.4	PŘENOS RASOVÝCH POSTOJŮ V RÁMCI RODINY.....	28
2.3	KONTAKTNÍ HYPOTÉZA	30
2.4	RASISMUS A XENOFOBIE.....	31
2.4.1	RASISMUS	32
2.4.2	PRODUKTY RASISMU	35
2.4.3	POSTOJE A STEREOTYPY LIDÍ V ČR.....	36
3	EMPIRICKÁ ČÁST	39
3.1	POPIS VÝZKUMU	40
3.1.1	CÍL VÝZKUMU.....	40
3.1.2	DRUH VÝZKUMU	40
3.1.3	VÝZKUMNÝ VZOREK	40
3.1.4	VÝZKUMNÁ METODA	43
3.2	HYPOTÉZY	43
3.3	ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT.....	44
3.4	VÝSLEDKY VÝZKUMU	45
3.4.1	POSTOJE ŽÁKŮ	45
3.4.2	ROZEZNÁVÁNÍ DISKRIMINAČNÍHO CHOVÁNÍ.....	52
3.4.3	FREKVENCE KONTAKTU S RASOVÝMI A ETNICKÝMI SKUPINAMI	54
3.4.4	JAK JSOU MENŠINY PŘIJÍMÁNY	58
3.4.5	ZKUŠENOST S ETNICKÝMI A RASOVÝMI SKUPINAMI.....	59
3.4.6	NÁZOR RODIČŮ A JEHO VLIV NA POSTOJ DÍTĚTE	61
3.5	SHRNUTÍ VÝZKUMU	62
4	ZÁVĚR.....	64
5	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	66

1 ÚVOD

Téma rasových postojů a předsudků jsem si vybrala z toho důvodu, že se jedná o stálý a těžko řešitelný problém, který se nyní – v době uprchlické krize – značně rozšířil. Mám pocit, že se vrací myšlenka toho, že být rasistou vlastně není nic špatného. Vrací se svět plný nenávisti a strachu z neznámého, lidé se nebojí otevřeně přiznat rasovou nesnášenlivost. To vše může mít vliv na budoucí generace. O předsudcích se převážně mluví v souvislosti s dospělými, avšak z mnohých výzkumů vyplývá, že i děti v brzkém věku začínají vnímat rozdíly. Pokud jsou tyto rozdíly ze strany rodičů a okolního světa vnímány negativně, může to mít fatální vliv na postoje dětí. V České republice je téma rasových postojů u školních dětí málo probádaná oblast. Do českých škol je povinně zaváděna multikulturní výchova, i přesto se v naší homogenní společnosti často hledí na multikulturalismus jako na něco nepředstavitelného, ba dokonce špatného.

Starší školní věk je podle mnohých teorií věkem, kdy dítě má již své postoje upevněné a zvnitřněné, uvědomuje si rozdíly mezi jednotlivými skupinami lidí a chápe odlišnosti. Cílem této práce je nejen utvořit informační celek o problematice postojů a předsudků obecně, ale také přiblížení toho, jak u nás teenageři vnímají rasové a etnické menšiny, zda je jejich postoj i v tomto věku ovlivňován názory rodičů, zkušeností s různými etniky a kontaktem s nimi. K tomu je v této práci využit kvantitativní přístup. Vzorek respondentů jsou žáci ve věku 11-15 let z dvou různých škol v malém městě, jehož obyvatelé si často stěžují na problémy s Romskými spoluobčany.

Práce se skládá z teoretické a praktické části. V první, teoretické části práce naleznete vymezení pojmů souvisejících s tématem, teoretické přístupy ke vzniku postojů a předsudků a jejich přenos v rámci rodiny. V druhé, praktické části naleznete oblasti výzkumu, výzkumný vzorek, záměr a použité metody. Dále se budu zabývat rozбором odpovědí, hypotézami a jejich ověřováním. Konec práce bude zakončen diskusí nad výsledky a závěrem.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 ROZDĚLENÍ SVĚTA NA ETNIKA V DŮSLEDKU NACIONALISMU

V úvodu práce je důležité zmínit základní pojmy, které s tématem souvisí. V následujícím textu první kapitoly se pokusím nastínit vymezení těchto pojmů a to, proč je svět nyní rozdělen na etnika, když tomu tak dříve nebývalo. Budu se opírat především o práci Ernesta Gellnera a Thomase Hyllanda Eriksena. Dále se zaměřím na multikulturalismus a multikulturní výchovu jak v obecné rovině, tak u České republice.

2.1.1 NÁROD A NACIONALISMUS

K hlavním teoretikům, kteří se zabývali tématem národa a nacionalismu patří především již zmíněný Ernest Gellner, jehož teorie zásadně ovlivnila především západoevropské uvažování. Na národy a nacionalismus bylo před modernizací evropských společností pohlíženo zcela jinak, v dnešní podobě byly tehdy neznámé. Gellner tvrdí, že se jedná právě o fenomény moderní doby, především 19. a 20. století, a objevují se jako produkt hospodářského a politického vývoje. V důsledku rozvoje průmyslové společnosti tak vznikají národy, jež jsou vytvářeny státy a nacionalismy, a jsou chápány jako přirozené, ačkoliv nejsou přirozeně dány. (Gellner, 1993)

Studium této problematiky není ulehčeno ani nejednoznačnou terminologií. Například v angličtině byl národ chápan jako skupina obyvatel, kteří žijí pod stejnou vládou a řídí se stejnými zákony, naopak v němčině byl tento pojem spojen spíše s jazykem a kulturou. Gellner při definici národa přikládá především důraz na chování člověka: „*Dva lidé patří ke stejnému národu, když a jedině když sdílejí stejnou kulturu, přičemž kultura znamená soubor myšlenek a znaků a představ a způsobů chování a dorozumívání.*“ (Gellner, 1993, s. 18). Podle této definice bychom mohli říct, že právě člověk utváří národ, že národ je výtvorem lidského přesvědčení a chování. Další Gellnerova definice říká, že „*dva lidé patří ke stejnému národu, když a jedině když uznají jeden druhého za náležejícího ke stejnému národu.*“ (Gellner, 1993, s. 18). Tato definice nabádá k tomu, že národ je v podstatě plodem lidské loajality a solidarity. Další faktor, který autor zmiňuje v souvislosti s vytvářením národa je strach.

Nacionalismus na sebe bere různé podoby a nalezneme ho téměř všude ve světě. Neznamená to však, že všichni občané jakéhokoliv státu o této ideologii vědí, nebo ji

dokonce podporují, znamená to, že nacionalismus jako takový se stal kulturním fenoménem. (Eriksen, 2008)

Pojem nacionalismus je často definován skrze termín národ, avšak má jiné historické pozadí a obsah. Přejít z agrární do průmyslové společnosti a vznik státu vedl ke vzniku nacionalismu a tím pádem k jeho studiu. Nacionalismus se ve své dnešní podobě vyvinul ve Francii a Německu za doby Francouzské revoluce. Jedná se o spojení francouzského osvícenství a německého romantismu. (Eriksen, 2008)

Gellner zdůrazňuje, že zrod nacionalismu úzce souvisí s industrializací a odpoutáním se lidí od „původních vazeb“ k rodu, náboženství a místním komunitám. Industrializace přinesla větší mobilitu, díky které dostali lidé možnost zapojit se do společenských systémů, které dříve neznali. (Eriksen, 2008). Gellnerovo pojetí nacionalismu říká, že se jedná o „*politický princip, který z kulturní podobnosti činí fundamentální sociální pouto*“. Dále dodává, že legitimita mezi lidmi závisí na tom, že členové dané skupiny patří ke stejné kultuře. Dá se tedy říci, že se jedná o ideologii, ve které by měly kulturní hranice odpovídat politickým hranicím, tedy že součástí státu by měli být pouze lidé „stejněho druhu“. (Gellner, 2003, s 17.)

Jednoduše by se dalo říci, že ústup agrární společnosti a příchod průmyslové revoluce, tedy modernizace společnosti, vedl ke vzniku nacionalismu, díky kterému kulturně podobní lidé začali mezi sebou pociťovat jakousi sounáležitost. Tato sounáležitost vedla ke vzniku etnicity a etnického vědomí, jimiž se budu zabývat dále.

2.1.2 ETNIKUM, ETNICITA, ETNICKÉ VĚDOMÍ V SOUVISLOSTI S KULTUROU

Vymezení pojmu kultura není zcela jednoznačné a jednoduché. Některé definice se klaní k tomu, že kultura zahrnuje všechno, co je vytvořeno lidmi – majetek, výtvoř, činnosti,..., podle jiných definic můžeme kulturu chápat jako projevy chování lidí – zvyklosti, způsob komunikace, hodnotové systémy, tabu,... První formální antropologická definice kultury je spjata se jménem anglického antropologa Edwarda Burnetta Tylora, který ve svém díle popsal kulturu jako komplexní celek, který zahrnuje poznání, víru, právo, umění, morálku, zvyky a všechny ostatní schopnosti a obyčej, které si člověk osvojil jako člen společnosti. (Soukup, 2004, s. 14).

Dle Freuda můžeme říci, že kultura vyrůstá z represe a sublimace v člověku přítomných pudů, jimiž jsou Eros a Thanatos. (Hartl, Hartlová, Psychologický slovník, 2015, s. 282). Freud dále tvrdil, že „*slovo kultura označuje celý souhrn výkonů a zařízení, jimiž se náš život vzdálil od života našich zvířecích předků a jež slouží dvěma účelům: ochraně člověka před přírodou a uspořádání vztahů lidí mezi sebou.*“ (Freud, 1991, s. 336)

Velký sociologický slovník definuje kulturu jako: „*Souhrn prostředků a mechanismů specificky lidské adaptace k vnějšímu prostředí. Představuje program činnosti jednotlivců a skupin, který je fixovaný sociokulturními stereotypy a předávaný prostřednictvím kulturního dědictví. Kultura vystupuje v podobě a) výtvarů lidské práce, b) sociokulturních regulativů (norem, hodnot, kulturních vzorců), c) idejí (kognitivních systémů), d) institucí organizující lidské chování.*“ (Velký sociologický slovník, sv. 1, 1996 In: Průcha, 2006, s. 47)

Ke kultuře se váže mnoho důležitých pojmů, které mají svůj základ v různých disciplínách. V souvislosti s multikulturní výchovou jsou to především pojmy kulturní pluralita a etnocentrismus.

Kulturní pluralita je teoretický princip, podle něhož se uznává, že jednotlivá společenství mají své specifické kultury, které je nutno považovat za zcela rovnocenné. Proto je třeba tolerovat způsob života cizích společenství a respektovat existenci odlišných hodnot a norem. Uznání tohoto principu bývá označováno také jako teorie kulturního relativismu. (Průcha, 2006). Soukup vysvětluje kulturní relativismus jako princip, který vyrůstá z tolerance ke způsobu života cizích společností a respektování existence odlišných hodnot, norem a idejí. (Soukup, 2004)

Etnocentrismus je tendence poznávat, hodnotit a interpretovat okolní svět jen z perspektivy kultury vlastního etnického společenství. (Průcha, 2004, s. 48). Lze tedy říci, že etnocentrismus je opakem kulturního relativismu, jelikož pohlíží na společnost z perspektivy vlastní kultury. Šišková vysvětluje etnocentrismus jako „*neschopnost pochopit nebo si představit jiný způsob myšlení, společenské názory a pohled na svět, než je ten, který nabízí vlastní kultura nebo společenská skupina.*“

Etnikum, etnicita a etnické vědomí jsou další důležité pojmy, jejichž význam je klíčový pro tuto práci. Průcha vymezuje etnikum jako „*skupinu lidí, kteří mají společný původ, obvykle společný jazyk a sdílejí společnou kulturu. Souhrnně lze říci, že každé etnikum se vyznačuje svou vlastní etnicitou.*“ (Průcha, 2006, s. 29). Z toho vyplývá, že etnikum na rozdíl od společenské skupiny, nevzniká na základě určitého společného znaku (koníčky, profese) nebo vlastní volby. Etnikum je stálé a člověk se s ním rodí.

Etnicitu můžeme chápat jako souhrn určitých faktorů typických pro určitou skupinu lidí (etnikum). Jedná se především o kulturní, rasové, jazykové a teritoriální faktory, historii a představy o společném původu, které utváří etnickou identitu člověka – etnické vědomí. (Průcha, 2006).

Všechny tři pojmy spolu úzce souvisí. Etnicita – souhrn vlastností vymezující etnikum – je úzce spojena s prvky příslušené kultury, proto jsou pojmy ústřední pro teorii multikulturní výchovy. Průcha to vysvětluje tak, že *pokud má být cílem multikulturní výchovy poznávání a respektování jiných kultur než své vlastní, znamená to poznávat a respektovat jiná etnika – nositele těchto kultur.* (Průcha, 2006, s. 29)

Eriksen tvrdí, že mezi etnicitou a kulturou panuje vztah velice variabilní a komplexní. Nelze nalézt žádný jednoduchý vzájemný vztah mezi etnickými a kulturními diferenciacemi. Autor zdůrazňuje, že etnicita se rozehrává mezi skupinami, nikoliv v jejich rámci, jelikož není vlastnictvím těchto skupin, ale náleží právě vztahu mezi nimi. Zajímavým poznatkem je, že etnicita vyvstává na povrch pouze při sociální interakci, kdy se kulturní odlišnosti stávají relevantními. Proto by se tento jev měl zkoumat na úrovni sociálního života, nikoli ve sféře symbolické kultury. (Eriksen, 2007, s. 105)

2.1.3 ETNICKÁ SKLADBA ČESKÉ REPUBLIKY DŘÍVE A NYNÍ

V minulosti nalezla idea čechoslovakismu široké sympatie napříč prvorepublikovým politickým spektrem, idea dvou větví (české a slovenské) jednoho národa představovala základní kámen nového státu. (Stehlík, 2009). Díky tomu představovali Čechoslováci většinový státní národ (asi 65%). V té době k velkým národnostním menšinám v Čechách patřili především Němci, Maďaři představovali nejpočetnější skupinu na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Dále je důležité zmínit Poláky

na území Slezska, Romy na východě země a židovskou populaci, která se vyskytovala nejvíce ve velkých městech a na Podkarpatské Rusi. Během Druhé světové války se etnická skladba značně změnila. (Rychlík, in: Kaleta, 2004).

O současné skladbě obyvatelstva v České republice existuje mnoho zdrojů. Většina z nich se shoduje v tom, že nyní nejvýznamnější minority u nás tvoří Romové, poté Slováci, Poláci, Vietnamci a Ukrajinci.

2.1.4 MULTIKULURALISMUS

Multikulturalismus je založen na toleranci k různým kulturním zvykům. Hlavní snahou je seznámení veřejnosti se škálou různorodých přesvědčení, hodnot, zvyků a kulturních praktik, dále poskytování informací o rozdílných náboženských vyznáních, seznamování s rituály dané kultury, podpora etnických kuchyní, atd. To vše se stalo součástí vzdělávací politiky. Touto cestou se multikulturalismus snaží vyjadřovat respekt k různosti. (Barker, 2004, s. 124). Naopak někteří autoři definují multikulturalismus čistě jako soužití etnických skupin. Mezi ně patří například Hirt, který tvrdí, že pojem nemá zcela jednoznačné vymezení, že záleží na kontextu, v jakém o multikulturalismu mluvíme. Může být tedy klasifikován jako politický cíl, vize, ideál, edukativní strategie, ideologie, princip, hnutí, diskurs, hodnota, postoj nebo problém. (Hirt, 2005, s. 9)

Barša pojímá multikulturalismus v poněkud širším významu. Vychází z definice, která se ujala v USA od šedesátých let a která říká, že nejde jenom o soužití etnických skupin, ale také o další menšiny nebo životní způsoby, které byly v minulosti marginalizovány nebo vylučovány kulturní většinou. Obecně vzato je multikulturalismus hnutí za inklusivní společnost, tj. Za společnost, která bude schopna zahrnout i takové své „atypické“ příslušníky, která nebude vylučovat lidi na základě toho, že vypadají nebo žijí jinak. Baršovo pojetí je liberální. Opírá se o to, že by společnost měla být schopna do sebe zahrnout různé životní způsoby a menšiny, avšak ve chvíli, kdy nějaká menšina začne být netolerantní ať už vůči společnosti nebo svým vlastním členům, liberální stát by měl zasáhnout. (Barša In: Čaněk, Grill, 2005, s. 5,6).

Baršovo pojetí vychází z práce dalšího významného autora, který se zabýval multikulturalismem – Willa Kymlicky. Jeho přístup je orientován k prosazování

skupinově diferencovaných práv menšin s vlastní sociální kulturou. Je podmíněn svobodou uvnitř minority. Podle něj, je k dosažení rovnosti zapotřebí vnější právní ochrany menšin. (Kymlicka, 1995, s. 76)

2.1.5 MULTIKULTURNÍ VÝCHOVA

Podle sociologických výzkumů má v České republice stále malé množství lidí nějakou konkrétní intenzivní zkušenost s příslušníky jiných než českých kultur. Děti cizinců, jež k nám přišly z jiných kultur, mají často daleko větší interkulturní zkušenosti než jejich učitelé. České školství opomíjí výchovu a podporu vývoje sociální a kulturní identity žáků: českých i dětí-cizinců. Děti-cizince integruje spíše výukou češtiny a zvládnutím české látky. Na druhou stranu se ve školství již řadu let setkáváme s intenzivní snahou zavést do výuky na všech úrovních a ve všech typech škol multikulturní výchovu, která byla formálně stvrzena v Rámcovém vzdělávacím programech. (Šišková 2008, s. 35)

Průcha definuje multikulturní výchovu takto: „*Multikulturní výchova je edukační činnost zaměřená na to, aby učila lidi z různých etnik, národů, rasových a náboženských skupin žít spolu, vzájemně se respektovat a spolupracovat. Provádí se na základě různých programů ve školách a v mimoškolních zařízeních, v osvětových akcích, v reklamních kampaních, v politických opatřeních. Jsou s ní spojovány velké naděje i značné finanční prostředky, ale její skutečné efekty nejsou spolehlivě prokazovány.*” (Průcha 2006, s. 15)

V Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání (RVP ZV) najdeme přesnější vymezení obsahu multikulturní výchovy. Nepojednává o multikulturní výchově jako o samostatném školním předmětu, nýbrž jako o průřezovém tématu, které je povinnou součástí základního vzdělávání. Podmínkou účinnosti je jeho propojenost se vzdělávacím obsahem konkrétních vyučovacích předmětů. Jedná se především o předměty jazykové, dějepis, zeměpis a občanskou výchovu. Přínos multikulturní výchovy je vymezován ve dvou oblastech a to: a) v oblasti vědomostí, dovedností a schopností, b) v oblasti postojů a hodnot. Žáci mají získat znalosti o různých etnických a kulturních skupinách žijících v české a evropské společnosti, učit se

komunikovat a žít s příslušníky odlišných skupin, uvědomovat si, že všechny etnické skupiny a všechny kultury jsou rovnocenné a žádná není nadřazena jiné, rozvíjet schopnost poznávat a tolerovat odlišnosti těchto skupin a spolupracovat s nimi, rozpoznávat projevy rasové nesnášenlivosti a xenofobie, osvojovat si základní pojmy multikulturní terminologie,... V druhé oblasti je kladen důraz na vytváření postojů tolerance a respektu k odlišným sociokulturním skupinám, napomáhání uvědomění si vlastní identity, stimulaci jednání a hodnotového systému žáků, vnímání odlišností jako příležitosti k obohacení, nikoli jako zdroje konfliktu, uvědomování si neslučitelnosti rasové, náboženské a jiné netolerance s principy života demokratické společnosti, angažovanosti při potírání projevů netolerance, xenofobie, diskriminace a rasismu, a učení aktivně se spolupodílet na utváření vztahu společnosti k minoritním skupinám. (Průcha 2006, s. 24-26)

2.2 STEREOTYPY, POSTOJE A PŘEDSUDKY

V této části bakalářské práce bych se chtěla věnovat problematice postojů, předsudků a stereotypů. Zaměřím se především na rasové a etnické předsudky, jejich vznik a formu.

2.2.1 STEREOTYPY

Stereotypy lze obecně definovat jako charakteristiky spojované s určitou sociální kategorií. Někteří autoři považují stereotypy za zveličená přesvědčení o vlastnostech všech členů dané kategorie. Jsou založené na attributech připisovaných jednotlivým sociálním skupinám. Většina stereotypů zahrnuje několik atributů, a to zpravidla pět až patnáct. Některé z těchto atributů v nás nevyvolávají příliš silné emoční reakce (například tělesná výška), jiné mohou být naopak spojeny se silnými reakcemi (například inteligence) a tím ovlivnit náš postoj k určité kategorii. Hnilica stereotypy popisuje jako přesvědčení, že s určitou sociální kategorií jsou asociovány určité atributy. Můžeme říci, že tyto atributy nijak nedefinují kategorie, jsou přiřazovány na základě zkušenosti, nikoliv logicky. Proces, při němž dochází k zařazování jedince do určité sociální kategorie, je označován jako proces kategorizace. Při kategorizaci

člověk selektuje určité kategorie v paměti, díky nimž jedince rozpozná. Následuje aktivace atributů, které jsou s kategorií asociovány, a díky kterým si můžeme vysvětlit například chování jedince. Tento proces můžeme souhrnně označit termínem stereotypizace. (Hnilica, 2010). Šišková definuje stereotypizaci jako „*klasifikaci členů společenské skupiny, jako by byli všichni stejní, a jednání s příslušníky této skupiny, jako by se nevyznačovali žádnými jinými než skupinovými charakteristikami.*“ (Šišková, 2008, s. 268)

2.2.2 POSTOJE

Postoj je sklon ustáleným způsobem reagovat na předměty, osoby, situace a na sebe sama. Postoje jsou součástí osobnosti, souvisí se sklony a zájmy osobnosti, předurčují poznání, chápání, myšlení a cítění; vědomosti, dovednosti. Získávají se v průběhu života, především vzděláváním a širšími sociálními vlivy, jako je veřejné mínění, sociální kontakty aj.; jsou všechny relativně trvalé a obsahují složku poznávací (kognitivní), citovou (afektivní) a konativní (behaviorální) (Psychologický slovník, Hartl a Hartlová, str 442).

Průchova definice postojů zní takto: „*Postoje jsou hodnotící vztahy zaujímané jednotlivcem vůči okolnímu světu, jiným subjektům i sobě samému, které zahrnují i tendenci chovat se či reagovat určitým relativně stabilním způsobem. Postoje jsou vytvářeny jednotlivcem od dětství na základě spontánního učení v rodině a v jiných sociálních prostředích. Jsou determinovány kulturně, tj. mají specifický obsah v jednotlivých kulturních skupinách*“ (Průcha, 2006, s. 78). I Průcha zmiňuje tři základní složky postojů – kognitivní, emocionální a behaviorální. Kognitivní složka se týká poznatků a názorů, které si jednatelce osvojil o předmětu svého postoje; emocionální složka se týká emocí, které jednatelce zaujímá k předmětu postoje; poslední, behaviorální složka se zabývá sklony k chování vůči předmětu postoje. Všechny tři složky jsou důležité pro multikulturní výchovu. Výzkumy dokládají, že změnit již vytvořené postoje je velmi složitý proces. Dle Průchy lze apelovat na jedince, aby změnili své nesprávné mínění a znalosti o určitém etniku, ale to neznamená, že se změní jejich negativní emocionální vztahy k tomuto etniku. To je výsledkem nesouladu kognitivní a emocionální složky postoje. (Průcha, 2006)

Pro některé autory je základním kořenem postojů hodnocení. Nakonečný tvrdí, že „*Vztah k hodnotám tvoří obsah postojů, a tak pojem postoje může být vymezen jako hodnotící vztah; postoj vůči něčemu – a předmětem postoje může být cokoli – vyjadřuje hodnocení objektu subjektem.*“ (Nakonečný 1998, s. 118). Postoji tedy lidé vyjadřují osobní prožívání a hodnocení osob, věcí, jevů, idejí atd. Toto hodnocení se pohybuje na škále, jejíž krajní body tvoří naprosto pozitivní vztah a naprosto negativní vztah, avšak jen málo lidí zastává extrémní postoje. (Nakonečný, 1998).

Postoj také můžeme spojovat s chováním. Velký sociologický slovník (1997) definuje postoj jako „*relativně ustálený sklon jedince chovat se v určité situaci určitým způsobem, případně reagovat pozitivně nebo negativně na podněty s takovou situací spjaté. Postoj vyjadřuje souvislost psychických stavů a vnějších objektů či tříd objektů.*“ Avšak mnoho výzkumů dokazuje, že postoje se nemusí shodovat s chováním v konkrétní situaci. Allport toto tvrzení demonstruje na příběhu antropologa, který zakazoval svým dětem, aby se kamarádily s dětmi z indiánské vesnice, ve které pracoval. Mnoho lidí si začalo stěžovat, že se výzkumník nedrží zásad svého povolání – že dává najevo rasové předsudky. Ovšem pravda byla jinde. Ve vesnici byla velmi rozšířená tuberkulóza a v domácnosti, kde antropolog žil, už čtyři děti na tuto nemoc zemřely. Bylo velmi pravděpodobné, že by se tuberkulózou mohly nakazit i jeho děti a to nechtěl riskovat. Můžeme tedy říci, že v tomto případě měl etnický odstup rozumný a reálný základ., nešlo o antagonismus. Antropologův postoj k indiánům nebyl nijak negativní, naopak, měl indiány velmi rád. Je tedy jasné, že „odmítavé“ chování antropologa, nemělo nic společného s etnickým předsudkem, pouze se bál o své děti.

Ovšem i z nejrůznějších životních situací si jistě dokážeme představit, že postoje se často neshodují s naším chováním. Nakonečný (1998) například spojuje tuto skutečnost s dřívější totalitní společností, kde negativní postoje vůči režimu musely být skrývány.

Je důležité připomenout, že postoje jsou získané na základě učení a individuální zkušenosti. Již vytvořené postoje pak ovlivňují interakce nové, jelikož člověk si díky svým postojům uspořádává svět tak, aby se v něm lépe orientoval a redukoval nejistotu a úzkost.

2.2.3 PŘEDSUDKY

Předsudek může být příznivý i nepříznivý postoj vůči osobě nebo věci, který je iracionální - bez dostatečného opodstatnění. Pokud se ovšem budeme bavit o etnickém předsudku, můžeme říci, že je většinou odmítavý.

S pojmem „předsudek“ se můžeme nejčastěji setkat v sociální psychologii, sociologii a interkulturní psychologii. Teorii předsudků rozpracoval G. W. Allport ve svém díle O povaze předsudků z roku 1954. Dílo nebylo doposud ničím překonáno a můžeme ho považovat za takovou „bibli“ v této oblasti. Allport definuje etnický předsudek jako *„antipatii, která vychází z chybné a strnulé generalizace. Tuto antipatii lze pociťovat nebo vyjádřit. Může být namířena proti celé skupině, anebo proti jedinci, protože je příslušníkem této skupiny.“* Jedná se o odmítavý až nepřátelský postoj vůči člověku, který patří do určité skupiny, jen proto, že do této skupiny patří, a má se tudíž za to, že má nežádoucí vlastnosti připisované této skupině. Z této definice vyplývá, že se jedná především o způsob, kterým člověk jedná s jednotlivými lidmi na základě neopodstatněné představě o skupině, do které lidé mohou patřit. (Allport, 2004)

Předsudky jsou pravděpodobně nejpodstatnějším zdrojem nedůvěry k něčemu, s čím lidé nejsou dostatečně obeznámeni a mají pocit, že do jejich světa zkrátka nepatří a může ho i ohrozit. Jde o zvláštní komplex nezdůvodňovaných postojů a stanovisek, které si lidé osvojují pod vlivem prostředí nebo je převězmou od nějaké „autority“. Pomocí předsudků lze snadno překonávat obtíže, jež provázejí formování vlastního názoru na něco, co se poněkud vymyká našemu zaběhnutému vidění okolního světa. (Šišková 2008, s. 10)

Odborníci v interkulturní psychologii konstatují, že etnické či rasové předsudky se vyskytují u všech národů a etnických skupin v různé míře. Specifickou vlastností předsudků je to, že jde o postoje předpojaté – jsou to tedy úsudky subjektivní a emočně silné, které se neopírají o objektivní zkušenosti (Průcha 2006, s. 88)

Můžeme říci, že předsudky jsou zevšeobecňující, tzn. že hodnocení se vztahuje na všechny členy skupiny, nebere ohled na jednotlivce. Jelikož jsou předsudky iracionální povahy, jen těžko dochází k jejich změnám. Dá se říci, že jsou stabilní, jelikož díky své iracionalitě snadno odolávají rozumovým argumentům. Lidé, kteří mají předsudky vůči určitým skupinám považují vlastní hodnoty a způsoby chování za obecně platné a nadřazené těmto skupinám. Z toho vyplývá, že předsudky podléhají

etnocentrickému smýšlení. Neméně důležité je, že základem předsudků jsou neúplné nebo nepravdivé informace. Dále je důležité zmínit, že předsudky se snaží legitimizovat diskriminační jednání.

2.2.3.1 TEORIE VZNIKU PŘEDSUDKŮ

V následující části své bakalářské práce přiblížím několik nejpodstatnějších teorií vzniku předsudků. Jedná se o teorii prostředí, a socio-kognitivní teorii a teorii sociální identity. Můžeme ovšem říci, že jakákoliv teorie vzniku předsudků se opírá o práci Gordona W. Allporta, kterou se budeme zabývat nejdříve. Z toho vyplývá, že teorie mají hodně společného, ovšem můžeme si všimnout důležitých rozdílů v pojmání různých faktorů při vzniku předsudků.

Gordon W. Allport: Teorie prostředí

Hlavní podstatou této teorie je, že předsudky u dětí jsou jednoduše odrazy postojů a hodnot, se kterými se dítě setkává v prostředí, ve kterém vyrůstá – tedy hlavně od rodičů. Na světě neexistuje společnost, kde by se děti od mala neučily, že patří do nějaké etnické nebo náboženské skupiny svých rodičů. Předpokládá se, že dítě převeze postoje i předsudky svých rodičů na základě příbuzenství. Proto se může předsudek jevit jako něco vrozeného, dědičného, něco, co je spojeno už s biologickým původem. Jelikož děti mají stejnou příslušnost jako jejich rodiče, musíme brát v potaz to, že rodiče dětem předávají etnické postoje. Proto se může zdát, že zde působí dědičnost, ovšem není tomu tak. Allport ve své knize obhájí původ předsudků tím, že ho musíme hledat v prostředí. Podle něj k přenosu dochází výchovou a výukou. Rodiče jsou pro malé dítě vzorem, není tedy divu, že přejímají i jejich názory.

Každé dítě má potřebu konformity se svou skupinou. Z darwinovského pohledu se jedná o „míru schopnosti přežít“. Celému procesu osvojování si rodinných postojů říkáme identifikace, kterou děti provádí zcela nevědomě. Identifikace vlastně vyjadřuje emocionální splynutí s ostatními. Některé formy identifikace jsou k nerozeznání od lásky a náklonnosti. Dítě přejímá chování rodičů, známky jejich pocitů. Celkově se stává jejich obrazem. K tomu napodobování podle Allporta nevedou jen vnější projevy,

ale také nevyjádřené myšlenky – mezi které patří i nepřátelství a odmítavost. Dítě se prostřednictvím identifikace učí.

Právě společenské hodnoty a postoje jsou jednou z oblastí, kde k identifikaci dochází nejnázem, jelikož dítě žádné vlastní hodnoty a postoje zkrátka nemá. Nemá na vybranou: musí převzít názory ostatních. Někdy, spíše v pozdějším věku, si dítě vybírá samo. Občas se totiž stane, že si k hodnotovým postojům svých rodičů získá nedůvěru. Allport toto vysvětluje na příkladu šestiletého chlapce, jehož pradědeček neustále nadával na Iry. Chlapec od pradědečka převzal předsudek, že „Irové jsou špatní“, ovšem později zjistil, že jeho hodný strýček je Ir a rozhodl se, že se pradědeček musel mýlit. Později dítě může rodičovský vzor odmítnout úplně, což může v době dospívání nabýt až podobu vzpoury.

Allport ve své knize říká, že už v mateřské školce si můžeme všimnout toho, že děti vnímají odlišnosti v barvě pleti. Toto smyslové uvědomění můžeme pokládat za první náznak rasového uvědomění. Toto zjištění u dítěte nevzbuzuje pocity strachu z neznámého, autor tvrdí, že rasová odlišnost zpočátku budí zvědavost a zájem – nic víc. Autor popisuje případ, kdy bílé dítě poprvé v životě sedělo vedle černého dítěte a řeklo: „Špinavý obličej!“ I když toto „konstatování“ neneslo žádný emocionální náboj, pouze popisovalo to, co dítě zaznamenalo. I tento první vjem rasové odlišnosti může vést k asociaci se slovy „čistý“ nebo „špinavý“. Výzkumy ovšem ukazují, že černé děti si uvědomují rasu vcelku dříve, než děti bílé. Častěji se ptají na rasové odlišnosti, raději si hrají s bílými panenkami než s černými, jelikož černá panenka je podle nich ošklivá a špinavá. Podle výzkumu dr. Goodmanové černé děti zavrhnou více černé panenky než děti bílé. Ovšem nemůžeme říct, že by si v tomto věku uvědomovaly svou vlastní rasu.

Allport popisuje několik stádií učení se předsudkům:

1) Období pregeneralizovaného poznávání

-4-6 let

V tomto období se dítě identifikuje s rodičem a potřebuje jeho náklonnost a uznání. Dítě chce být poslušné a chce rodičům vyhovět. Příliš se nebojí cizích lidí, ovšem učí se být opatrné. Má za sebou první stádium zvědavosti a zájmu o rasové i etnické odlišnosti, uvědomuje si, že se lidé shlukují do skupin a že mezi

těmito skupinami jsou velké rozdíly, které ovšem nerozezná. Nerozumí čím se například liší Italové od Američanů apod. Dítě si je vědomo skupinových odlišností, jen nemá jasno ohledně všech důležitých znaků. Nachází se v stadiu jazykové precedence v poznání, uvědomuje si, že nějaká skupina si (podle rodičů) zaslouží nenávisť, má pro něj emocionální význam, ne však referenční. Dítě se snaží definovat různé kategorie lidí, aby svým chováním vyšlo vstříc rodičům. Nezobecňuje tak jako dospělí, nechápe kdo je Žid, kdo je černoš a jaký by mělo vůči nim zastávat postoj. V tomto stádiu si ještě není ani samo vědomo, kam zařadit sebe samu. Takové uvažování bývá někdy označováno jako „globální“, „synkretické“ nebo „prelogické“.

2) Období naprostého zavrhování

-7 let až začátek puberty

Dítě v tomto stádiu na základě toho, co slyší od rodičů, dokáže kategorizovat. Rozezná černošy od Italů, Mexičanů, atd. Jako ilustraci tohoto období popisuje Allport výzkum, který provedli Blake a Dennis, kteří zkoumali postoje bílých deseti- a jedenáctiletých chlapců. Zjistili, že chlapci se v tomto věku naučili zavrhovat černošskou kategorii úplně. Toto zavrhování může nastat i dříve, ale podle Allporta dosahuje etnocentrického vrcholu na začátku puberty. Postupem času ovšem toto zamítání a přílišné zobecňování mizí a přichází další období.

3) Období diferenciac

V této době přestávají být předsudky pro dítě absolutní. Jeho postoje jsou doplňovány únikovými doložkami, aby byly logičtější a přijatelnější. Dítě nyní nebude zavrhovat černošy, jelikož si uvědomí, že například mělo rádo svou černou chůvu.

Celkově můžeme říci, že děti ve věku okolo osmi let jsou plné předsudků. Od rodičů znají kategorie a naučily se zavrhovat. V tomto věku však hovoříme spíše o zavrhování verbálním. Děti mohou o určitých skupinách mluvit ošklivě, ale chovají se k nim přátelsky. Období totálního zavrhování je hlavně záležitostí slov.

Jakmile začne působit školní výchova, dítě si uvědomí, že musí mluvit demokraticky. Musí tvrdit, že považuje všechny za sobě rovné. Proto se můžeme u dětí ve věku okolo 12ti let setkat s verbální akceptací, ale pokud budeme pozorovat chování, všimneme si zavrhování. V tomto věku předsudky úplně ovlivnily chování, ale začínají působit verbální normy, naučené ve škole.

Kolem 15. roku dítěte si můžeme všimnout pozoruhodné věci: dítě napodobuje vzorec dospělých. V tomto věku dítě používá předsudečnou i demokratickou mluvu v příslušných situacích a kdykoliv je to zapotřebí. Podle situace se mění i chování. Tyto triky etnocentrismu zaberou dítěti celé dětství a většinu dospívání, než se je všechny dokáže naučit. (Allport 2004)

Frances E. Aboud: Socio-kognitivní teorie

Aboud, která se ve své knize *On the nature of prejudice*, často opírá o Allportovo dílo, říká, že předsudky vůči cizím skupinám od útlého dětství rostou a dosahují vrcholu v sedmi letech života. Poté postupně klesají díky zlepšování kognitivních schopností, které umožňují všimnout si rozdílů mezi jednotlivci. Od pěti do devíti let dítěte Aboud nenašla žádnou souvislost mezi předsudky dětí a jejich rodičů a vrstevníků, proto tvrdí, že dětské předsudky závisí na kognitivním vývoji a nejen na socializaci či napodobování rodičovských postojů, jak tvrdí například již zmíněný Allport.

Můžeme tedy říci, že se teorie opírá o stupeň percepčně – kognitivního vývoje dítěte. Dítě nejprve prochází obdobím strachu z neznámého a silné náklonosti ke známému – preferuje vlastní (známou) skupinu a odmítá cizí (neznámou, jinou), kterou je schopno rozeznat primárně pomocí fyzických znaků, kterými jsou například barva kůže, výška, ... Od dvou do šesti let věku dítě rozeznává předměty podle konkrétních pozorovatelných znaků a po šestém roce života je dítě schopno klasifikovat předměty podle několika kritérií současně. Mezi šestým a sedmým rokem probíhá přechod kognitivního stádia konkrétních myšlenkových operací ke stádiu formálního myšlení, díky kterému je dítě schopno popisovat objekty nejen pomocí fyzických znaků, ale používá také znaky abstraktní nebo psychologické, díky kterým je schopné si uvědomit individuální rysy člověka a nevidět ho jenom jako člena skupiny. Aboud shrnuje tyto kognitivní schopnosti umožňující pokles předsudků jako: (1) uvědomování si podonosti

mezi různými etnickými skupinami, (2) přesun pozornosti na individuální vlastnosti člověka, (3) pochopení, že existuje mnoho různých způsobů žití, (4) klasifikace pomocí více znaků (vícerozměrné myšlení). (Aboud, Fenwick, 1999)

Autorka se svou teorií snažila potvrdit vůbec první longitudinální studii předsudků u dětí. S kolegyní Ann Beth Doyle potvrzují, že předsudky u dětí klesají s rozvojem kognitivních dovedností. Zkoumaly změny rasových postojů bílých dětí vůči černochům a původnímu indiánskému obyvatelstvu. Výzkum trval celkem tři roky, v době začátku výzkumu bylo respondentům šest let. Autorky vyvodily, že starší děti mají méně předsudků, než děti mladší a že pokles předsudků souvisí s vývojovými změnami ve vnímání. (Aboud, Doyle, 1995)

Socio-kognitivní teorii je často vyčítán fakt, že přehlíží sociální prostředí a jeho motivační faktory při vzniku předsudků. Autorka k tomu ovšem podotýká, že vliv prostředí je u malých dětí z důvodu nevyvinutých kognitivních dovedností silně filtrován a zkreslen. Další autorčino vysvětlení spočívá v tom, že rodiče a přátelé nemluví s dětmi otevřeně o svých rasových postojích, nejsou ochotni diskutovat před dítětem o tomto tématu, jelikož se bojí, že děti získají předsudky, tudíž vlivy prostředí jsou značně filtrovány už ze strany rodičů.

Drew Nesdale: Teorie sociální identity

Podle teorie sociální identity pramení předsudky z potřeby jedince identifikovat se se sociální skupinou, která je pro něj nějakým způsobem nadřazena a pozitivně hodnocena. Identifikace s takovou skupinou tím pádem zvyšuje sebevědomí jedince, napomáhá tomu, že členové skupiny jsou si podobní a vidí se jako nositelé pozitivních charakteristik. Členy ostatních skupin vidí naopak jako nositele negativních charakteristik, což vede k předsudkům a diskriminaci. Už u tříletého dítěte existuje povědomí o tom, které skupiny jsou „lepší“ a které „horší“. Nesdale tuto teorii rozpracoval právě v oblasti vývoje předsudků u dětí, kde bere v potaz jak vliv prostředí, tak kognitivní vývoj dítěte.

Autor tvrdí, že v období školního věku (a dokonce i v mladším věku) přijímají děti sociální znalosti a postoje, které mohou přetrvávat do dospělosti a v případě etnických předsudků mohou vést ke krátkodobému i dlouhodobému psychickému i

fyzickému poškození mladých členů minoritních skupin. Tyto znalosti a postoje mohou také vést ke členění skupin a k jejich odstupu, který opět může být dlouhodobý (Durkin, 1995).

Mnoho výzkumů na téma vývoje etických předsudků u dětí se shodují v konkrétních důležitých otázkách. Například v jakém věku se u dítěte předsudky přesně utváří, zda existují věkem určené fáze a stádia, ve kterých se předsudky mohou utvářet, jaké psychologické procesy nebo mechanismy řídí osvojování si etických předsudků, dopad rozvíjejících se jazykových a kognitivních schopností dětí na jejich osvojování a udržení si předsudků. Zde vidíme, že dosud existující teoretické přístupy jsou omezeny v tom, že zahrnují pouze dobře známý fenomén týkající se dětských předsudků. Cílem autora je vymezení modelu, který zajistí úplný výčet vývoje etnických předsudků u dětí. Model vychází z teoretických přístupů jako je teorie sociální identity a její nedávné rozpracování nazvané teorie self-kategorizace, která pravděpodobně dokazuje dnes nejvíce přijímané vysvětlení předsudků u dospělých. Nicméně teorie sociální identity není určena přesně pro vysvětlení předsudků u dětí, proto bylo potřeba teorii lehce modifikovat a rozšířit.

Nesdale ve své práci popsal tři hlavní přístupy související s vznikem předsudků v dětském věku, z kterých ve své práci vychází. Jedná se o emocionální maladaptaci, sociální reflexi a socio-kognitivní vývoj.

1) Emocionální maladaptace

Tento přístup ukazuje na osvojování si předsudků na základě zvláštního osobnostního typu – Autoritářské osobnosti. Na tento přístup má velký vliv Freudianské myšlení, kde předsudky u dětí vznikají na základě emocionální maladaptace pramenící z represivní a drsně disciplinované výchovy. Taková výchova vede k frustraci, vzteku a hostilitě směřované k rodičům. Avšak dítě tyto pocity odvrací od rodičů a směřuje je na „obětní beránky“, kteří jsou slabší, nemají takovou autoritu a moc – členové minoritních skupin.

Pozitivním přínosem této teorie je, že vysvětluje odlišnosti v úrovni předsudků, které se objevují mezi jedinci (Aboud, 1988), avšak neplatí pro rovnoměrnost předsudků v celé skupině lidí na určitém místě a v určitém čase, ani nevysvětluje proč jsou některé skupiny příjemci předsudků a jiné ne (Brown, 1995). Přístup celkově ignoruje vliv na interskupinové postoje a

chování lidí (dětí) v jejich sociálním prostředí, zahrnující postoje k důležitým ostatním, převládající sociální normy a vztahy mezi členy dominantní kultury a minoritní skupiny.

2) Sociální reflexe

Přístup sociální reflexe jednoduše považuje předsudky u dětí za odraz postojů a hodnot společnosti, které jsou na dítě přenášeny prostřednictvím rodičů. Podle tohoto pohledu se děti učí postojům ke konkrétním etnickým skupinám buď přímým tréninkem nebo pozorováním a imitací verbálního a non-verbálního chování rodičů. Záleží zda se s rodiči identifikují a nebo je chtějí pouze nějak potěšit.

Korelace mezi postoji dětí a jejich rodičů skutečně existuje a je pozitivní, avšak bývá často velmi nízká nebo dokonce neexistuje vůbec. Z toho vyplývá, že není správné považovat dítě za „prázdnou nádobu“, která pouze přejímá postoje z okolí. Naopak intelektová kapacita dětí vykazuje dramatický rozvoj během středního školního věku. Dítě se stává aktivním účastníkem v pochopení a kontroly vlastního kognitivního a sociálního světa.

3) Socio-kognitivní teorie

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, hlavní představitelkou této teorie je Francis Aboud, na kterou se Nesdale často odkazuje. Popisuje, že dětské postoje vůči etnickým skupinám závisí na stupni percepčně – kognitivního vývoje dítěte. V prvním stádiu dítě prožívá strach z neznámého a pociťuje silnou náklonnost ke známému. Preferuje vlastní skupinu, odmítá cizí, kterou rozeznává primárně pomocí fyzických znaků (barva kůže, výška,...)

Jak již bylo řečeno, Nesdale tedy vypracoval teorii, která se zakládá na modifikaci předchozích přístupů. Vyvodil čtyři vývojová stadia etnických předsudků u dětí:

1) Fáze nerozlišování

Do dvou až tří let věku nejsou pro dítě rasové odlišnosti důležité. Reaguje na okolí prostřednictvím toho, co zrovna upoutá jeho pozornost

2) Fáze etnického vědomí

Povědomí etnických odlišností si děti osvojují okolo třetího roku života a to zejména ty, které vyrůstají v multietnickém prostředí. Následuje identifikace s dospělými a zařazování členů jiných skupin. Důležité je, že malé děti si samy nevytváří vlastní sociální kategorie – vstupují do prostředí, ve kterém jsou sociální kategorie a vnitroskupinové vztahy již vymezeny. Klíčové je, kdy si dítě začne uvědomovat vlastní etnicitu a to, že patří do určité skupiny. Existují důkazy, že se sebeidentifikace začne objevovat krátce po tom, co si dítě uvědomí že existují různé etnické nebo rasové skupiny (tzn. okolo 3. roku života) a dokončí se mezi 6.-7. rokem. (Aboud, 1988).

3) Fáze preference

V této fázi se dítě začne cítit jako člen určité skupiny, preferuje tuto skupinu před cizími, odmítá odlišnost. Nesdale tvrdí, že sebeidentifikace neznamena negativní postoj k cizím skupinám, nýbrž zaměření pozornosti a preferenci skupiny vlastní. Z toho vyplývá, že sebeidentifikace podle něj nepodněcuje předsudky. Etnicita není pro malé děti nejdůležitější – do 10ti až 11ti let si vybírají kamarády spíše podle pohlaví

4) Fáze etnických předsudků

Na rozdíl od F. Aboud, která tvrdí, že díky kognitivnímu vývoji etnické předsudky od sedmého roku dítěte slábnou, Nesdale říká, že v tomto věku se předsudky spíše objevují nebo stabilizují. To, jestli dítě začne mít předsudky vůči cizí skupině a nebude pouze pociťovat preferenci skupiny vlastní, závisí na těchto elementech:

- Stálost etnické příslušnosti: Dítě si uvědomuje, že členství v určité skupině je trvalé a neměnné.
- Sociálně – kognitivní dovednosti: Dítě je schopné empatie, dokáže se vcítit (např. do spolužáka jiné etnicity). To zabraňuje vzniku předsudků.
- Sociální prostředí: Přijímání postojů skupiny, se kterou se dítě identifikuje a obdivuje ji – začne mít odpor k etnickým minoritám, pokud ho má i

preferenční skupina. Pokud si dítě vybere, že se se skupinou nebude identifikovat, nebude mít předsudky.

2.2.4 PŘENOS RASOVÝCH POSTOJŮ V RÁMCI RODINY

Jak již bylo zmíněno výše, už velmi malé děti prokazují jasný důkaz toho, že dávají přednost své vlastní etnické skupině. Existuje mnoho odpovědí, odkud tyto postoje pocházejí, avšak většina teorií předpokládá, že rodiče hrají v utváření postojů obecně hlavní roli a hlavně, že existuje vysoká úroveň konzistence mezi postoji rodičů a jejich dětí.

Shrnutí studií, které se zabývaly vztahem mezi mezigetnickými postoji bílých rodičů a jejich dětí ukázalo vysoce nekonzistentní schéma výsledků. Některé studie zjistily přiměřený vztah, zatímco další studie zahrnující děti od 7mi do 10ti let zjistily nulovou korelaci s postoji rodičů. Třetí set studií zahrnující černé rodiny dokonce zjistil negativní korelaci, což znamená vysokou úroveň předsudků u těch dětí, jejichž rodiče vykazovali naopak úroveň předsudků nízkou. V další studii s bílými dětmi čtvrté a páté třídy byly postoje rodičů a dětí v pozitivní korelaci pouze, když se děti s rodiči silně ztotožňovaly, zatímco některé důkazy ukazují, že korelace byla negativní při nízké identifikaci dětí s rodiči. Tyto nestálé výsledky vedly některé teoretiky ke konstatování, že rodiče – a obecnější rodinné nastavení – nijak významně neovlivňují formování a rozvoj postojů uvnitř skupiny a naopak, že vrstevníci by mohli vyvíjet nejsilnější vliv. Navíc všechny studie ukazují pozitivní vztah mezi postoji bílých rodičů a jejich dětí, které jsou starší deseti let. Z toho důvodu nebyl nalezen žádný důkaz, který by potvrdil, že by měli rodiče vliv na předsudky svých dětí ve velmi brzké fázi formování postojů – v předškolním věku. Rozhodující úlohu má však dospělý. Vývojová vnitroskupinová teorie navržená Biglerem a Libenem (2007) vychází z toho, že dospělí mohou ovlivňovat dětské postoje v několika směrech. Za prvé, dospělí mohou utvářet psychologické důležitosti kritérií pro seskupování skrze jejich přímé používání skupin nebo nepřímým odlišováním uvnitř skupiny. Zjednodušeně řečeno, dospělí mohou silně ovlivňovat to, jak děti vnímají odlišné skupiny tím, co říkají a jak se k ostatním

skupinám chovají.

Výzkum, kterým se autoři článku zabývali, je na rozdíl od předchozích studií, které jsou založeny na použití explicitního měření s oběma rodiči a jejich dítětem, založen na jiné perspektivě - implicitním měření. Testuje se zde potenciaální vliv postojů rodičů na předškolní děti. Explicitní měření postojů odráží promyšlené a kontrolované odpovědi, naopak implicitní měření jsou lepší v získávání automatických a spontánních procesů. Několik nových přístupů ve formování a změnách postoje rozlišuje mezi dvěma kvalitativně odlišnými typy psychologických procesů ve kterých mohou být postoje zakořeněny. Jedná se o automatické reakce založené na asociativním propojení mezi podstatnými stimuly a postojovou dimenzí, a úmyslně kontrolované ohodnocení, které zajistí základ pro explicitní postoje. Kritický rozdíl mezi těmito dvěma typy je, že asociativní hodnocení, které leží za implicitními postoji, jsou aktivována bez ohledu na to, jestli s nimi osoba souhlasí, zatímco vědomě kontrolovaná hodnocení jsou založena na racionálním myšlení a osobním souhlasu. Proto je důležité zabývat se vlivem jak implicitního, tak explicitního postoje rodičů na postoje jejich dětí. Studie tedy měří implicitní a explicitní postoje rodičů, které nechává korelovat s rasovými postoji jejich předškolních dětí.

Výsledek studie ukázal, že rasové postoje předškolních dětí nijak nekorelují s explicitními postoji jejich rodičů. Dále se zjistilo, že implicitní postoje mohou hrát důležitou roli, a to především v případě matek. Zvláštností je, že vliv matek byl zaznamenáván během celého měření, naopak vliv otců nikde. Jedním vysvětlením tohoto jevu může být to, že testován byl relativně malý vzorek respondentů (72 rodin), což neumožnilo odhalení žádného existujícího vztahu mezi postoji otců a jejich dětí. Nicméně u matek byl vztah odhalen. Další vysvětlení může spočívat v tom, kolik času tráví jaký rodič s dětmi. Matky vodí děti do školy, odpoledne je vozí zpátky domů, tím pádem mají větší šanci dítě nějak ovlivnit.

Dále se zjistilo, že dítě se nechá ovlivnit jen pokud je silně identifikováno s rodičem. Dítě se může identifikovat například i s učitelkou, proto i ona může mít nějaký vliv. Nejdůležitější jsou však nonverbální postoje a proto implicitní postoje rodičů mohou ovlivňovat dítě například nonverbálním chováním během sociálních interakcí. Závěrem můžeme říci, že rasové postoje mohou být přenášeny v rodině a

rodiče jsou minimálně částečně zodpovědní za vývoj rasových postojů dětí v předškolním věku.

2.3 KONTAKTNÍ HYPOTÉZA

Teoretici a praktikové spekulovali o vlivu meziskupinového kontaktu dlouho před tím, než se objevil podložitelný výzkum na toto téma. Sociální Darwinismus - hlavní směr myšlení v 19. století byl značně pesimistický. William Graham Sumner (1906) tvrdil, že meziskupinový kontakt vede téměř nevyhnutelně ke konfliktu. To vyplynulo z jeho známého tvrzení, že nepřátelství vůči cizím skupinám, je vzájemnou funkcí skupinového smyslu pro nadřazenost. Ve 20.století se dál pokračovalo ve spekulování o meziskupinovém kontaktu bez empirických důkazů. Někteří stále věřili, že kontakt mezi rasami, dokonce i při podmínce rovnosti, vede pouze k podezřívání, strachu, rozhořčení, nepokoji a nakonec ke konfliktu. (Baker, 1934, p. 120, in: Aboud). Jiní byli optimističtější. Lett (1945) věřil, že sdílené mezirasové zkušenosti se společným cílem vede k vzájemnému porozumění a účtě. Naopak pokud jsou od sebe skupiny izolovány, dochází k předsudkům a konfliktu. (Dovidio, Glick, Rudman 2005, in: Aboud)

Kontaktní hypotéza vychází z prací poválečných sociálních vědců, kteří zkoumali vznik předsudků a pokoušeli se zjistit, zda a jak je možné předsudky snížit. Největší podíl na vzniku kontaktní hypotézy měl právě G. W. Allport, který se ve své knize *The Nature of Prejudice* (1954) neomezil jen na konstatování, že snížení předsudků je možné dosáhnout pomocí meziskupinových kontaktů, ale stanovil také podmínky, za jakých mají největší naděje na úspěch. (Dvořáková, 2007)

Předsudky je podle Allporta možné snižovat kontaktem mezi skupinami, při němž se skupiny poznají a zjistí, že mají mnoho společného či podobného. To vede k vyvrácení neracionálních a mylných informací. Allport se domníval, že čím více se jedinec s cizí skupinou setkává, tím menší má vůči ní předsudky. Přímé kontakty mezi skupinami poskytují lepší a spolehlivější informace, než jaké může jedinec získat například z mass médií. Kontakty vedou ke snižování předsudků a ve svém důsledku i k omezování diskriminace. (Hanssen in: Dvořáková, 2007).

Ovšem ne vždy musí kontakt mezi skupinami působit pozitivně na snížení předsudku. Allport tvrdí, že to, jaký dojem kontakt vyvolá, závisí na tom, o jaký druh setkání se jedná, a na osobnostech, mezi nimiž se kontaktu dochází. Můžeme tedy říci, že mezi předsudkem a kontaktem neexistuje zcela jednoduchý vztah, vždy záleží na více aspektech, které Allport dále dělil. Můžeme ovšem říci, že se jedná především o frekvenci a délku kontaktu, počet osob, které se kontaktu zúčastní, společenské role, společenské ovzduší, osobnost jedince a oblast, kde ke kontaktu dochází. (Allport, 2004).

Allportovy podmínky byly později rozpracovány do čtyř klíčových faktorů kontaktní situace, bez jejichž splnění může kontakt vést dokonce k růstu předsudků nebo ke zvýšení napětí, či vyostření konfliktu. Důležitost těchto faktorů potvrdili i Pettigrew a Tropp, kteří odhalili, že heterogenost jejich výsledků souvisí s tím, zda se při kontaktu splnily či nesplnily základní faktory, které jsou: 1) Stejný status skupin při kontaktu – je důležité, aby při kontaktu skupiny vnímaly stejný sociální status druhé skupiny, 2) společné cíle, 3) spolupráce, při níž nedochází k soupeření, 4) podpora autoritami, zákony nebo zvyklostmi.

Později byly rozpracovány další faktory, které by měly vést k pozitivnímu kontaktu mezi skupinami a tím ke změně postoje. V současnosti jich existuje dlouhý seznam, avšak je velmi obtížné najít situace v reálném životě, kde by se všechny faktory vyskytovaly. Patří k nim například společný jazyk, dobrovolnost kontaktu, dobrá ekonomická situace lidí v kontaktu a mnoho dalších. (Dvořáková, 2007)

2.4 RASISMUS A XENOFobie

Pojem xenofobie úzce souvisí s rasismem a je důležité se o něm zmínit, jelikož představuje neméně závažný společenský problém. Řecké slovo *xénos*, z něhož pojem xenofobie pochází, znamená *příchozí*. *Fóbos* můžeme přeložit jako *úzkost* či *bázeň*. Doslovná definice xenofobie by tedy mohla znít jako strach z toho, kdo přichází z ciziny, strach z něčeho cizího. Právní definice neexistuje, jelikož xenofobie je čistě jen pocit či postoj, není to jev, který by mohl být regulován právem. Pojem je celkově spojen se silným posuzováním jiných na základě tradice své etnické či národnosti skupiny. Nejen rasismus pramení z xenofobie, můžeme mluvit i o dalších

nenávisných ideologiích, které mají základ v xenofobii. Jedná se například o šovinismus, nacionalismus, fašismus apod. Šišková tvrdí že „*xenofobie také tvoří nejnižší položenou základnu problémů minorit a jejich napětí vůči segregovaným územím.*“ (Šišková, 2008, s. 12). Pokud se společnost ocitá v sociální či ekonomické krizi, hledá si obětího beránka – něco, co je snadno definovatelný původce nesnází. Často to jsou právě minority. (Šišková, 2008)

2.4.1 RASISMUS

Rasismus je úzce spojen s 20. stoletím, kdy se objevily historicky nejvýznamnější rasistické režimy s vlastní ideologií. Samotný pojem byl použit až ve 30. letech 20. století Magnem Hirschfeldem – německým psychologem, který sice pojem poprvé použil, avšak nevysvětlil ho. (Frederickson, 2003). Obecně lze říci, že podstatou rasismu je nenávisť člověka k člověku jinému. Rodí se z nedostatku tolerance, porozumění a pochopení. Josef Wolf popisuje rasismus jako zjednodušené a okleštěné představy lidí, které vznikají právě z nepochopení a tuposti, či hrubého materialismu. Stejně tak náboženské či ideové zatvrzelosti nebo jen primitivní ideologie mohou být podstatou vzniku rasismu. Wolf navíc tvrdí, že rasismus je vždy výsledkem ignorování a odmítání vědeckých argumentů nebo jejich zkreslováním a přizpůsobováním mylným představám lidí. (Wolf, 2000).

Rasismus můžeme rozdělit na lidový a ideologický. Lidový rasismus spočívá v tom, že přiřazujeme věcem nebo lidem určitou značku – stigma, kterou dáváme najevo, že objekt zkrátka nepatří „mezi nás“. Připisování příslušníkům jiných ras či etnik odlišné, nebo dokonce horší charakterové vlastnosti a osobní dispozice patří mezi vnější projevy lidového rasismu. Avšak tyto projevy mají často zpětný účinek: Příslušníci jiných ras či etnik se sami začnou vnímat jako odlišní a dokonce se podle toho začnou chovat. To vše ústí k nedůvěře k majoritnímu prostředí, která může vést k manifestovanému odporu, projevujícího se například porušováním nebo nerespektováním obecně sdílených norem. Ideologický rasismus se tváří jako nositel racionálního zdůvodnění předsudků, které lidé mohou mít. Tato ideologie je vždy spojena s fenoménem nadvlády a moci, vyhlašuje radikálně asimilační nebo izolační, či dokonce likvidační programy pro celé skupiny (etnika, rasy). (Šišková, 2008)

2.4.1.1 TEORIE RASISMU

Karel Hnilica ve své knize *Stereotypy, předsudky, rasismus* uvádí pět teorií rasismu, které mají své kořeny v USA a kterými se budu v následující části své práce krátce zabývat.

TEORIE MODERNÍHO RASISMU

Původní podstatou této teorie bylo vysvětlení inkonzistence mezi výsledky výzkumů veřejného mínění a chováním Američanů v druhé polovině minulého století. Podle výsledků veřejného mínění běloši sice souhlasili s principy občanských práv, avšak nikoliv s jejich realizací. Nesouhlasili se zaváděním integrovaných škol, protestovali proti pracovnímu umístění na základě kvót, byli proti tomu, aby jejich děti jezdily do školy autobusy, kterými jezdí i děti černošské. Mnohé studie v tomto období tedy vedly k závěru, že běloši preferují bělochy před černochoy a k černochoům se chovají agresivněji než k bělochoům (Crosby, Bromley a Saxe, 1980, in: Hnilica, 2010). Můžeme tedy říci, že postoje bělochoů jsou protičernošské a přijímání principů rovnosti je pouze povrchní. Moderní rasismus je vlastně směsicí protičernošských postojů a tradičních amerických morálních hodnot. Důležité je zde zmínit, že tato teorie se opírá o odmítání tradičního rasismu, jelikož většina Američanů po roce 1965 přijímá za své názory, že diskriminace je špatná, že černoši nejsou méněcenní. Odpor k černochoům je zdůvodňován tím, že nežijí v souladu s tradičními americkými hodnotami, nemají pracovní morálku, poslušnost, disciplínu, nespolehají se sami na sebe, ...

TEORIE SUBTILNÍHO RASISMU

Jedná se o alternativní verzi moderního rasismu, jejíž autoři jsou Pettigrew a Meertens. I zde autoři rozlišují tradiční rasismus od moderního a k jejich měření vypracovali vlastní dotazník. Podle autorů se tradiční rasismus týká především vnímání minoritní skupiny jako skupiny, která představuje hrozbu. Přirozený důsledek tohoto vnímání minorit je jejich odmítání. Další podstatou tradičního rasismu je v této teorii odmítání intimních kontaktů se členy minority. Moderní rasismus podle autorů představuje obranu tradičních hodnot, zveličování kulturních rozdílů a odmítání kladných emocí vůči minoritě.

Dotazník, kteří autoři vytvořili, se skládá ze dvou škál, které měří úroveň moderního a tradičního rasismu. Jedinec, který dosáhl v obou škálách podprůměrného skóre, je označen jako člověk nepředpojatý, moderní rasista dosahuje vysoké skóre ve škále moderního rasismu a nízké skóre ve škále tradičního rasismu. Bigotní rasista dosahuje nadprůměrných hodnot v obou škálách

TEORIE AMBIVALENTNÍHO RASISMU

I zde je moderní rasista jedinec, který klade do čela své hierarchie konzervativní hodnoty. Tato teorie se naopak nezabývá pojetím tradičního rasismu na rozdíl od předchozích dvou. Podle autorů teorie Katze a Hasse jsou postoje bílých Američanů k černochům ambivalentní, neboť černoši jsou současně vnímáni jako odlišní a znevýhodnění. Mezi „odlišnost“ se v této teorii řadí lenost, nemotivovanost, nevzdělanost atp. Znevýhodněné postavení černochů v USA vzniká jak vlivem výše uvedených atributů, tak vlivem dlouholeté ekonomické a politické diskriminace. Tyto atributy vyvolávají u bělochů ambivalentní pocity averze a sympatií. Běloši proto vnímají černochoy jako skupinu, která potřebuje pomoc, ovšem nedělá nic proto, aby si pomohla sama.

TEORIE AVERZIVNÍHO RASISMU

Teorie říká, že proti černochům jsou předpojatí nejen konzervativně smýšlející jedinci, ale rovněž jedinci liberální. Konzervativní jedinci se přizpůsobují sociálním normám avšak nedochází u nich k jejich vnitřnímu přijetí – pokud by měli pocit, že jejich chování by mohlo být chápáno jako diskriminační, začnou se chovat tak, jak je to společensky přijatelné. Pokud žádná taková hrozba nehrozí, diskriminují na základě informací o rase. Liberálně orientovaní jedinci mají také negativní implicitní postoje k černochům, avšak tito jedinci si interiorizovali hodnoty a normy svobody a rovnosti, jsou proto přesvědčeni, že nejsou rasisté. Mohou vykazovat opačnou diskriminaci – budou preferovat černochoy před bělochy, aby si udrželi svou představu o sobě coby nepředpojatých jedincích.

TEORIE KONTEXTUÁLNÍHO RASISMU

Poslední teorie vychází z předpokladu, že důvodem toho, že běloši diskriminují černochoy, jsou předsudky, které k bělochům chovají černoši. Nikoliv předsudky bělochů. Jde o případ, kdy běloch při kontaktu s černochem bude stereotypizován jako

rasista (Goff, Steele a Davies, 2008 in: Hnilica, 2010). Samotná tato hrozba vede k možným sebesplňujícím důsledkům. (Hnilica, 2010, s.173-185)

2.4.2 PRODUKTY RASISMU

Z rasistické ideologie nevzniká nic, co by bylo společnosti prospěšné. Veškeré rasově motivované chování a jednání, kterým se rasismus projevuje veřejně je regulováno právem. Nejčastěji se jedná o rasovou diskriminaci, rasově motivované chování a rasovou segregaci.

2.4.2.1 RASOVÁ DISKRIMINACE

Základním kamenem rasové diskriminace je sociální diferenciacie (odlišování), jejíž podstatou je popření jakýchkoliv zásad rovnosti a stejného zacházení se všemi členy sociálního útvaru. Definice rasové diskriminace je v mnohé literatuře dosti podobná, Šišková například tvrdí, že se jedná zejména o „*neoprávněné rozlišování jedinců či skupin na základě jejich příslušnosti k určité biologické (rasové), ale také sociální (profesní, politické, náboženské,...) kategorii a o znevýhodňování jedněch oproti druhým.*“ (Šišková, 2008, s. 14). Diskriminace se může projevovat různě. Často se jedná o nevhodné způsoby zacházení, kterým si jedinci snaží dokázat určitou nadřazenost či distanc mezi sociálními kategoriemi. Obecně se může diskriminace jevit jako forma sociální kontroly. (Šišková, 2008)

Problém rasové diskriminace se objevuje v různých oblastech. Nejčastěji se hovoří o diskriminaci v zaměstnání, nevpuštění do veřejných prostor, ve vzdělání, v bydlení a ve službách celkově. Takové omezování možností často vede ke snižování lidské důstojnosti jedince.

2.4.2.2 RASOVĚ MOTIVOVANÉ NÁSILÍ

Násilné činy s rasovým podtextem často bývají spojené s určitými ideologickými nebo politickými motivy. Nejedná se pouze o násilí fyzické, častěji se vyskytuje ve formě zastrašování či výhrůžek. Je důležité zmínit, že v případech rasově motivovaného násilí útočník napadá konkrétní rasu – nezaměřuje se na jednoho určitého

člověka. Šišková tento jev popisuje tak, že „oběť nemá pro útočníka tvář“. Konkrétní oběti může být tedy kdokoliv z určité skupiny. (Šišková, 2008)

2.4.2.3 RASOVÁ SEGREGACE

Pro lepší vysvětlení tohoto pojmu je důležité zmínit i pojem sociální exkluze. Obecně lze říci, že se jedná o určitý mechanismus sociální kontroly, která představuje hrozbu pro narušitele norem, nonkonformisty a cizince, kteří zpochybňují hodnoty a normy daného společenství už jen svou jinakostí. V současné době je sociální exkluze chápána jako ohrožení integrity a sociální koheze dané společnosti, což vede k zpochybnění identity jednotlivců. Segregace v tomto kontextu v podstatě znamená omezení kontaktu lidí různých ras. Situace rasové segregace může nastat ve chvíli, když vlastnosti, zvyky a obyčeje minoritní skupiny jsou pro většinovou společnost odlišné takovým způsobem, že se stávají nepřijatelnými. Majoritní společnost je odmítá, tím pádem dochází k cílené segregaci minority. (Mareš, Sirovátka, 2008)

2.4.3 POSTOJE A STEREOTYPY LIDÍ V ČR

Mezietnické vztahy mají specifický charakter zvláště v rámci problematiky soužití městských obyvatel. Soužití nejrůznějších skupin přináší často řadu problémů a konfliktních situací, které se častěji projevují právě ve městském prostředí než na vesnicích, jelikož ve městech vedle sebe žije mnohem více jedinců různých kulturních, etnických či náboženských skupin. Tyto mezietnické kontakty nejsou podmíněny jen kulturním zázemím, ale také každodenní zkušeností v konkrétním kontaktu na konkrétním místě. Lidé jsou přitom často ovlivněni nejen bezprostřední zkušeností, ale také řadou stereotypů a předsudků. Názory a postoje vypovídají tak mnoho nejen o minoritní, ale také o majoritní části společnosti a o míře tolerance obyvatel. Je důležité zdůraznit, že otázka tolerance nemíří pouze na majoritní společnost, jedná se o vzájemný oboustranný proces mezi majoritou a minoritami. Avšak samotná tolerance k dobrému soužití nepostačí. Je důležité, aby a nezbytné, aby se lidé vzájemně poznávali, navazovali kontakty a neizolovali se. (Bittnerová, Moravcová, 2006). V následující části přiblížím několik nedávných výzkumů, souvisejících s tématem.

V březnu roku 2012 proběhla dvě šetření Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR. První výzkum se zabýval tím, jaké názory má česká veřejnost na to, jak by se mělo přistupovat k zaměstnávání cizinců. Toto šetření zjišťovalo obecný postoj občanů na tuto problematiku. Druhý výzkum se zabýval vztahem veřejnosti k národnostním skupinám žijícím v České republice. Do šetření bylo zahrnuto celkem 16 národností žijících v naší zemi včetně Čechů, kteří posloužili jako kontrolní skupina.

Výsledky prvního šetření ukazují, že pokud jde o obecný postoj veřejnosti k zaměstnávání cizinců, 50% občanů to považuje za správné, 42% vyjadřuje opak. Podrobnější analýzou bylo zjištěno, že podpora zaměstnávání cizinců roste se stupněm dokončeného vzdělání a se zlepšujícím se hodnocením životní úrovně domácnosti respondenta. Naopak nesouhlas se zaměstnáváním cizinců častěji zazníval ze strany důchodců, nezaměstnaných a respondentů, kteří současnou ekonomickou situaci v ČR považují za špatnou. Výsledky druhého výzkumu ukazují, že největší sympatie projevují občané k Čechům a Slovákům. Dále jsou Poláci, kterým projevují sympatie dvě třetiny tázaných, na dalším místě se objevují Židé, Řekové a Němci. Necelé dvě pětiny populace starší 15 let dávají náklonnost Bulharům či Maďarům. Vyrovnané podíly sympatií a nesympatií šetření zaznamenalo v případě Srbů, Vietnamců, Rusů a Číňanů. Větší podíl antipatií se ukázal v případě Rumunů a Albánců. Výrazně nejhorší vztah mají Češi k Romům, vůči nimž nesympatii vyjádřilo více než tři čtvrtiny tázaných. (Výzkumné zprávy CVVM, 2012)

Další šetření, které bych ráda zmínila, zveřejnil magazín HateFree. Výzkum má název „Mladí neměří Romům stejným metrem“, probíhal v roce 2014 a zúčastnilo se ho 1000 respondentů ve věku 15- 25 let. Respondenti hodnotili například pravdivost sedmi tvrzení o Romech, z nichž bylo pět populárních smyšlenek a zkreslených informací vycházející z hoaxů šířených mezi veřejností. Například tomu, že romské rodiny mají nárok na vyšší dávky než neromské, věří podle výzkumu 44 procent mladých. Podobný počet respondentů souhlasil, že většinu českých nezaměstnaných tvoří Romové, menší část odpovídajících již označila za pravdivý výrok, že Romové dostávají léky zdarma a mohou jezdit zadarmo MHD. Ovšem většina respondentů u tohoto tvrzení uvedla, že neví.

Výzkum také uvádí, že mladí, kteří mají s příslušníkem nějaké minority osobní negativní zkušenost důvěřují informacím z hoaxů a hodnotí soužití s menšinami výrazně negativněji než jejich vrstevníci, kteří negativní zkušenost nemají a naopak mladí, kteří mají pozitivní zkušenost s příslušníkem nějaké menšiny zastávají pozitivnější postoj vůči menšinám. Zajímavé je také zjištění, že respondenti, kteří více důvěřují hoaxům, si mnohem častěji myslí, že mají daném tématu dostatek informací.

Hodnocení rasismu ze strany majority a ze strany minority souvisí mimo jiné s tím, co přesně chápeme rasově motivovanými útoky a násilím z nenávisti. „ Respondenti, kteří za násilí z nenávisti považují i finančně motivovaný trestný čin páchaný Romy (okradení taxikáře), častěji uvádějí, že rasismus existuje zejména ze strany Romů. Lidé, kteří finančně motivovaný trestný čin umí od násilí z nenávisti odlišit, viní z projevů rasismu v průměru rovnocenně majoritní společnosti i Romy. “(HateFree, 2015)

Další, starší výzkum, který probíhal v Jihočeském kraji odhalil záporně laděný postoj k minoritám, ale zároveň vyšší míru souhlasu s potencionálním přínosem menšin pro kulturu. Dominance záporných postojů se týkala hlavně romské minority. Centrum pro výzkum veřejného mínění uvádí, že 56% respondentů je tolerantní k cizincům žijícím u nás, ale pouze 21% je tolerantní k Romům. Více jak polovina respondentů dále uvedla, že by se příslušníci menšin měli asimilovat s českou většinou, ale téměř polovina z nich pochybuje, že jsou asimilace vůbec schopní. Ukázala se také souvislost mezi multikulturními znalostmi a postoji k menšinám. Čím více znalostí lidé mají, tím pozitivnější postoj k menšinám projevují. (Průcha, 2006, str. 65)

3 EMPIRICKÁ ČÁST

3.1 POPIS VÝZKUMU

3.1.1 CÍL VÝZKUMU

Výzkum si klade za cíl zjistit situaci mezi dospívajícími v konkrétním českém městě, týkající se postojů a předsudků vůči menšinám. Nelze ho zobecňovat na celou společnost, měl by spíše poukázat na to, jak jsou žáci škol, kde byl výzkum prováděn, obeznáni s multikulturalismem, jak vnímají etnické menšiny, jak se v jejich postojích odráží primární a sekundární socializace, jak lze uvažovat o adolescenci jako o specifickém období pro utváření a zaujímání postojů k menšinám, jaký vliv má v období dospívání názor rodičů. Respondenti, kteří se výzkumu zúčastní, jsou ve věku, ve kterém se především díky škole utváří celkové vnímání společnosti, jedinec si buduje postoje a názory, které ho budou doprovázet celý život. Výzkum by měl přiblížit to, jak jsou na tom dospívající nyní a na základě jejich odpovědí by mohlo školství zařídit, aby multikulturní výchova byla jedním z hlavních cílů a nastupující generace brala změny jako pozitivní a přirozené. Pokud bude společnost pohlížet na multikulturu pozitivně, můžeme se v budoucnu vyhnout negativním zkušenostem v oblastech jako je například diskriminace a rasismus.

3.1.2 DRUH VÝZKUMU

Jako způsob shromáždění dat a informací jsem si zvolila kvantitativní metodu dotazování. Tato metoda umožní sledovat vybrané jevy (postoje) v závislosti na jiných vybraných proměnných. Přestože neodhalí hlubší kontexty, v rámci kterých se postoje vytvářejí, dokáže dobře popsat stávající stav u větší skupiny populace. S ohledem na sledovaný problém je pak sledování názorů a postojů k menšinám významné. Výzkum jsem založila na dotazníkovém šetření, který jsem distribuovala u vybrané skupiny dotazovaných. Vyplnění dotazníku bylo anonymní. Anonymizace je nejen adekvátní z hlediska etiky výzkumu, ale také zvyšuje validitu odpovědí respondentů, kteří se nemusí stylizovat ve svých odpovědích z důvodu konfliktnosti zastávaných názorů.

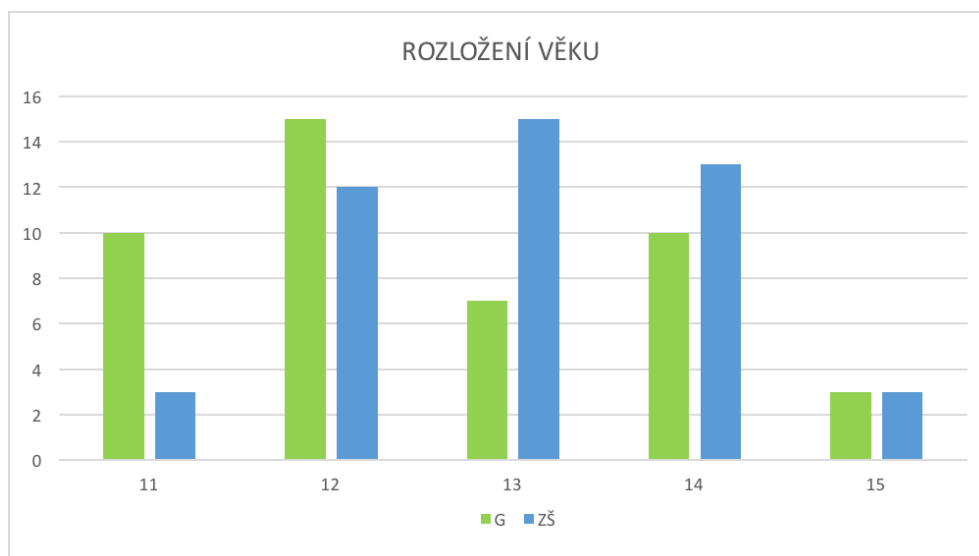
3.1.3 VÝZKUMNÝ VZOREK

Výzkum byl cílen na žáky v adolescentním věku. Byl prováděn ve dvou školách – osmiletém gymnáziu a základní škole - v malém městě ve Středočeském kraji. Město leží jižně od Prahy, konkrétněji ve Středním Povltaví. Gymnázium je všeobecně zaměřeno a je to jediná škola tohoto typu v okolí. Základních škol je zde více. Tu, ve které byl výzkum prováděn, jsem si vybrala z toho důvodu, že se nachází poblíž gymnázia a žáci se často vzájemně setkávají. Navíc mnoho žáků této základní školy přechází po prvním stupni na zmíněné gymnázium. Dalo by se říci, že přechod mezi prvním a druhým stupněm je pro děti zlomový, jelikož ti, kteří mají lepší studijní předpoklady, odchází právě na gymnázium. Obě školy navštěvují převážně žáci z tohoto města a okolních vesnic. Co do počtu žáků, základní škola má tedy 9 tříd, z nichž je každá rozdělena na tři skupiny - A,B,C. Gymnázium je poněkud menší. Je ovšem spojeno s obchodní akademií, avšak třídy nejsou rozděleny do tří skupin, jako je tomu na základní škole. V každé třídě je přibližně 25-30 žáků, stejně tomu tak je i na základní škole.

Ředitelé obou škol byli velmi ochotní a s výzkumem na školách neměli sebemenší problém. Dostala jsem kontakt na učitele občanské výchovy, kteří mi umožnili přístup do tříd. Dotazník jsem nejprve rozeslala elektronicky právě těmto učitelům. Jelikož jsou některé otázky v dotazníku lehce kontroverzní, učitelé občanské výchovy doporučili, že by bylo lepší, abych nejprve získala souhlas rodičů dětí se spoluprací na výzkumu. Napsala jsem tedy krátkou žádost, kterou učitelé rozdali dětem. Dostala jsem celkem 116 souhlasů, avšak při sběru dat bylo několik dětí nemocných, proto jsem nasbírala pouze 91 odpovědí – 46 ze ZŠ a 45 z gymnázia. Při zadávání dotazníku jsem byla v jednotlivých třídách přítomna, abych dětem vysvětlila, k čemu dotazník slouží a mohla zodpovědět případné dotazy. Sběr dat trval celkem dva dny, kdy první den jsem navštívila gymnázium a druhý den základní školu.

Zkoumaným vzorkem jsou děti ve věku časného dospívání, tedy ve věku 11-15 let. Všichni navštěvují druhý stupeň základní školy, v případě gymnázia, primu – kvartu. Toto období jsem si vybrala proto, že podle mnoha autorů mají děti v tomto věku své postoje určitým způsobem uspořádané a utříděné. Děje se tak nejen na základě vlivů blízkého okolí, ale především vlivem školy.

Průměrný věk všech respondentů ze ZŠ je 13,02. Respondenti z gymnázia jsou o něco mladší – jejich průměrný věk je 12,5. Celkový průměr je tedy 12,8 let. V následujícím grafu uvádím přesné rozložení respondentů podle věku.

Celková skladba respondentů je vcelku homogenní. Většina z nich (88) přiznala, že jejich rodiče pochází z ČR. Pokud dítě zvolilo odpověď „jiné“ a napsalo, že rodiče pochází ze Slovenska, počítala jsem výsledek do první skupiny, tedy do ČR. Zbylí 3 zvolili variantu „jiné“. Podle odpovědí, rodiče dvou respondentů pochází z Ukrajiny, jeden respondent odpověděl, že jeho rodiče mají původ v USA.

Vzdělání rodičů respondentů nabývá střední hodnoty. Více jak polovina rodičů respondentů má maturitu či vysokoškolské vzdělání. Dvanáct respondentů uvádí, že rodiče mají střední školu bez maturity (odborné učiliště) a pouze dva uvedli, že rodiče mají základní školu. Děti často volili dvě varianty, vzhledem k tomu, jaké vzdělání má otec a jaké matka. V takovém případě jsem vždy volila variantu vyššího vzdělání. Hodnotím tedy nejvyšší dosažené vzdělání rodičů.

Co se týče ekonomické třídy respondentů, můžeme říci, že děti pochází z velmi podobné vrstvy. Většina tázaných vnímá ekonomický status v rodině jako dobrý, pouze malá část (4) má pocit, že rodiče musí šetřit. Odpovědi jsou čistě jen odhad dětí a nemůžeme s přesností říci, zda je odpověď jednoznačně pravdivá, jedná se spíše o to, jak děti finanční situaci doma cítí.

3.1.4 VÝZKUMNÁ METODA

Jak již bylo zmíněno, použila jsem kvantitativní výzkumnou metodu, založenou na dotazníku. Dotazník je zcela anonymní. Respondent se tak může vyjádřit zcela bez obavy z následků své reakce u některých otázek. Při tvorbě dotazníku jsem brala ohled na psychický vývoj žáků a to, zda budou schopni otázkám porozumět. Zda je dotazník srozumitelný jsem si ověřila v rámci pilotního šetření u pěti žáků základních škol ve věku 11-15 let, kteří otázkám rozuměli bez problému.

Dotazník má celkem 17 otázek, z nichž se některé větví na podotázky. Většina otázek je uzavřených, avšak některé otázky mají polouzavřené či otevřené podotázky. Tento způsob jsem volila z toho důvodu, aby se děti nad svou odpovědí více zamyslely a aby nebyly nuceny volit odpověď, která pro ně není v nabídce dostatečně vyhovující. Dotazník se skládá z několika druhů otázek. Pro měření postojů jsem použila Likertovu škálu, která měří jen jeden rozměr postoje (souhlas X nesouhlas), ovšem myslím si, že pro můj výzkum postačí. V dotazníku se dále objevují polytomické otázky, konkrétně výčtové, kde respondent může zvolit více z nabízených odpovědí, kde vždy jedna z odpovědí byla neutrální. Takové otázky jsem volila proto, aby děti odpovídaly uvolněně a upřímně a nevybíraly náhodou možnost jen proto, že musí něco vyplnit. Dalším typem otázek jsou otázky dichotomické či trichotomické, kde respondent odpovídal *Ano X Ne*, popřípadě *Ano X Ne X Nevím*. Neutrální odpověď u některých těchto otázek jsem volila pro případ, že by měl respondent problém určit jednoznačnou odpověď.

Poslední čtyři otázky v dotazníku se týkají demografických údajů a slouží pro pasportizaci výzkumného vzorku.

3.2 HYPOTÉZY

Na základě předem zformulovaných hypotéz jsem si vytvořila otázky v dotazníku, kdy odpovědi poslouží k ověření nebo vyvrácení mých předpokladů.

Hypotéza č. 1: Hypotéza je stanovena na základě kontaktní hypotézy, která tvrdí, že častý kontakt s menšinami vede k lepším vztahům s nimi.

H1: Mezi postojem k rasovým a etnickým menšinám a častým kontaktem s rasovými a etnickými menšinami je vztah.

H1.1: Žáci, kteří se často setkávají s rasovými a etnickými menšinami mají pozitivnější postoj k rasovým a etnickým menšinám, než žáci, kteří se s rasovými a etnickými menšinami setkávají méně často.

Hypotéza č. 2: I tato hypotéza souvisí s kontaktní hypotézou, ovšem v konkrétní formě pozitivní, či negativní osobní zkušenosti.

H2: Postoje dětí závisí na pozitivní či negativní zkušenosti s člověkem jiného etnika.

Hypotéza č. 3: Touto hypotézou jsem si chtěla potvrdit tvrzení mnohých autorů, že názor rodičů má značný vliv na postoj dítěte.

H3: Mezi tím, jak děti vnímají názor svých rodičů na rasové a etnické menšiny, a jejich vlastním postojem je pozitivní vztah.

3.3 ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT

Hypotézy budu ověřovat pomocí statistického programu SPSS. Jednotlivé odpovědi na otázky č. 11 vyhodnotím pomocí frekvenční analýzy, což je obecný postup, který lze použít během luštění několika různých druhů šifer. Následně si z těchto škálových otázek, týkajících se postojů, vypočítám průměrnou hodnotu všech respondentů. Pomocí nezávislého T-testu, který slouží k vyhodnocení rozdílů v průměrech dvou skupin, určím, zda existuje závislost mezi pohlavím a věkem respondentů a jejich postojem. Hypotézu H1 budu ověřovat pomocí korelační matice mezi otázkou 1.1, týkající se četnosti kontaktu s rasovými a etnickými menšinami, a průměrnou hodnotu postoje všech respondentů. Při ověřování této hypotézy dále použiji T-test. Tak porovnáím průměrný postoj respondentů s otázkami č. 15. Zjistím tedy, jak kontaktní hypotéza souvisí se vztahy v rodině a okolí. Hypotézu č. 2 opět ověřím pomocí nezávislého t-testu. Hypotézu H3 budu ověřovat analýzou rozptylu, která umožňuje ověřit významnost rozdílu mezi výběrovými průměry většího počtu náhodných výběrů.

3.4 VÝSLEDKY VÝZKUMU

3.4.1 POSTOJE ŽÁKŮ

V první řadě jsem chtěla zjistit, zda jsou děti vůbec ochotné se s někým jiné etnicity kamarádit. 81 (89%) respondentů uvádí, že by se klidně kamarádilo s člověkem jiného etnika. Zařadila jsem i podotázky, které měly přiblížit situaci a vymezit, s kým by se děti kamarádili a s kým naopak ne a proč.

Na první podotázku odpovědělo celkem 18 respondentů. Většina odpovědí se týkala spíše charakterových vlastností potenciálního kamaráda, děti by se kamarádily s kýmkoliv, kdo je na ně hodný, pomůže jim a je na něj spolehnutí. Často bylo zmíněno, že nezáleží, odkud kamarád pochází, hlavní je, aby si rozuměli. Mnoho respondentů by se kamarádilo s Angličanem nebo Američanem, jelikož by si procvičily angličtinu.

Druhá podotázka, týkající se toho, s kým by se respondent nekamarádil, byla vyplněna celkem 33x. Jako u první podotázky i zde byly zmiňovány charakterové vlastnosti kamaráda, nyní ovšem negativní. Děti by se nekamarádily s někým, kdo krade, lže a ubližuje lidem a zvířatům. Několik respondentů napsalo, že by se v žádném případě nekamarádili s muslimem nebo Romem. V případě Romů, bylo často zvoleno odůvodnění, že kradou a perou se. Muslimové nebyli nijak zdůvodněni. Další odpovědi se týkaly jazykové bariéry mezi Čechy a cizinci. Děti by se nekamarádili s někým, s kým se nemohou domluvit.

Vyplývá tedy, že děti odmítají uvažovat o jedincích z hlediska jejich etnicity. Pokud tak uvažovaly, jednalo se pouze o skupiny, které jsou mediálně často prezentovány (Romové, muslimové). Přestože byl dotazník na etnicitu zaměřený, můžeme tedy říci, že etnicita není kategorií, podle které by děti apriori rozhodovaly.

Postoje respondentů byly měřeny na základě osmi tvrzení, která byla hodnocena na pětistupňové škále s krajními body „zcela souhlasím“ a „nesouhlasím vůbec“. Čím vyšší skóre respondent dosáhl, tím lepší zaujímá k rasovým a etnickým menšinám postoj.

Aby ovšem nebylo žákům tak zřejmé na co se v dotazníku ptám, zvolila jsem tvrzení negativního (otázky č. 11.1, 11.3 a 11.8) i pozitivního (otázky č. 11.2, 11.4,

11.5, 11.6, 11.7) rázu vůči menšinám. Pokud tedy u negativních tvrzení zvolil žák odpověď nejbližší k hranici „*nesouhlasím vůbec*“, dostal 5 bodů. U pozitivních tvrzení se odpověď u této hranice hodnotila 1 bodem.

Zajímalo mě, jak mají děti vyhraněné postoje. Jednotlivá tvrzení se týkají různých oblastí této problematiky a i přes to, že jsem práci původně chtěla zaměřit obecně na všechny menšiny a cizince u nás, rozhodla jsem se zaměřit několik tvrzení na Romy, a to z toho důvodu, že z vlastní zkušenosti vím, že občané města, kde šetření probíhalo, špatně přijímají své Romske spoluobčany. Jelikož žijeme v době uprchlické krize a mnoho obyvatel České republiky se obává obyvatel arabských států, jedno tvrzení jsem konkretizovala i na muslimy.

Pomocí frekvenčních tabulek, které ukazují frekvenci výpovědí v rámci souboru, se pokusím v následujícím textu rozebrat výsledky jednotlivých tvrzení a poukázat tím na možné obecně sdílené stereotypy současnosti. Čím vyššího skóre respondent dosáhl, tím pozitivnější má postoj.

Mezi Romy je více lidí se špatnými charakterovými vlastnostmi než mezi příslušníky jiných národů.

Tabulka č.1

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	20	20,8	22,0	22,0
	2	34	35,4	37,4	59,3
	3	23	24,0	25,3	84,6
	4	11	11,5	12,1	96,7
	5	3	3,1	3,3	100,0
	Total	91	94,8	100,0	
Missing	System	5	5,2		
Total		96	100,0		

Z tabulky je patrné, že respondenti s tímto tvrzením daleko častěji souhlasili, než nesouhlasili. 54 (59,4%) respondentů se klaní ke správnosti tvrzení, 14 (15,4%) s tvrzením nesouhlasí. Zbýlých 23 (25,3%) zastává neutrální názor. Dalo by se tedy říci, že v lokalitě stále převládá stereotyp, že Romové jsou horší, než ostatní národy.

Rozložení intelektu je u všech etnicit a národů zhruba stejné.

Tabulka č. 2

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	12	12,5	13,2	13,2
	2	31	32,3	34,1	47,3
	3	25	26,0	27,5	74,7
	4	14	14,6	15,4	90,1
	5	9	9,4	9,9	100,0
	Total	91	94,8	100,0	
Missing	System	5	5,2		

I zde je patrný spíše negativní postoj. Zjistila jsem navíc, že hodnocení výroku souvisí s tím, zda se děti kamarádí s někým jiné etnicity. Výsledky jsou poněkud překvapivé, jelikož ti, kteří s tímto výrokem souhlasili, uvedli, že mají mezi svými přáteli cizince.

Muslimové nechtějí žít v míru s ostatními.

Tabulka č. 3

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	19	19,8	20,9	20,9
	2	23	24,0	25,3	46,2
	3	29	30,2	31,9	78,0
	4	13	13,5	14,3	92,3
	5	7	7,3	7,7	100,0
	Total	91	94,8	100,0	
Missing	System	5	5,2		
Total		96	100,0		

Frekvence výpovědí je u tohoto výroku opět poněkud negativně směřována. I přes to, že v lokalitě se muslimové téměř nevyskytují, respondenti vykazují znaky islamofobie. 46% respondentů považuje tvrzení za spíše pravdivé, pouze 22% z tázaných s výrokiem

nesouhlasí. Tento jev může být zapříčiněn právě tím, že děti nemají žádnou osobní zkušenost s muslimy a všechny informace, které o nich mají, pocházejí z televize, či internetu.

Cizinci jsou pro nás přínosem, protože zaujímají pracovní místa, která nemůžeme nebo nechceme obsadit.

Tabulka č.4

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	12	12,5	13,2	13,2
	2	12	12,5	13,2	26,4
	3	31	32,3	34,1	60,4
	4	24	25,0	26,4	86,8
	5	12	12,5	13,2	100,0
	Total	91	94,8	100,0	
Missing	System	5	5,2		
Total		96	100,0		

I přes výsledky předchozích tvrzení je zde patrné, že respondenti s tímto výrokem spíše souhlasili (40%), Dalo by se tedy říci, že děti vnímají cizince na pracovním trhu spíše pozitivně.

Za stejnou práci mají mít u nás Češi i cizinci zapláceno stejně.

Tabulka č. 5

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	1	1,0	1,1	1,1
	2	4	4,2	4,4	5,5
	3	6	6,3	6,6	12,1
	4	21	21,9	23,1	35,2
	5	59	61,5	64,8	100,0
	Total	91	94,8	100,0	
Missing	System	5	5,2		
Total		96	100,0		

Zde je patrný většinový souhlas s tvrzením. 87% tázaných se klaní ke pravdivosti výroku a chápe tedy to, že ač je člověk jakékoliv národnosti, za práci by měl dostat zapláceno stejně jako kdokoliv jiný. Pouze 6% respondentů si toto nemyslí, zbylých 7% zastává neutrální názor.

Přistěhovalci přináší různé kladné podněty a nápady do naší společnosti.

Tabulka č. 6

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	7	7,3	7,7	7,7
	2	20	20,8	22,0	29,7
	3	37	38,5	40,7	70,3
	4	21	21,9	23,1	93,4
	5	6	6,3	6,6	100,0
	Total	91	94,8	100,0	
Missing	System	5	5,2		
Total		96	100,0		

Toto tvrzení nabývá střední hodnoty, 41% tázaných odpověděla neutrálně, 29,7% s výrokiem souhlasí a stejný počet respondentů s výrokiem nesouhlasí. Tyto výsledky mohou být zapříčiněny opět negativním vlivem médií, který je v rozporu s multikulturní výchovou na školách.

Nerozlišuji mezi „bílými“ a Romy. Vždy záleží na konkrétním člověku.

Tabulka č. 7

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	6	6,3	6,6	6,6
	2	5	5,2	5,5	12,1
	3	18	18,8	19,8	31,9
	4	23	24,0	25,3	57,1
	5	39	40,6	42,9	100,0
	Total	91	94,8	100,0	
Missing	System	5	5,2		
Total		96	100,0		

Výsledky se ukazují na tolerantní postoj k Romům, ačkoliv v prvním výroku děti hodnotily Romy poněkud negativně. Tím, že uvedly, že mezi Romy je více lidí se špatnými charakterovými vlastnostmi, napovídá tomu, že naopak rozlišují mezi Romy a „ostatními“. Za tento rozpor může například fakt, že rodiče dětí byli obeznámeni s tím, že na škole bude probíhat dotazníkové šetření na toto téma, proto mohli odpovědi respondentů nějakým způsobem ovlivnit. Další vysvětlení může spočívat v akcentech formulovaných výroků. Zatímco první výrok může asociovat stereotypní postoje obyvatel města k Romům (viz. Úvod), výrok **Nerozlišuji mezi „bílými“ a Romy. Vždy záleží na konkrétním člověku.** Může strhávat akcentem na individualitu jedince. To by také odpovídalo způsobu jejich odpovídání na otázku s kým by se chtěli kamarádit, kde převládají odpovědi odkazující na osobnostní charakteristiky jedince.

Romové jsou nevzdělavatelní.

Tabulka č. 8

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	7	7,3	7,7	7,7
	2	13	13,5	14,3	22,0
	3	26	27,1	28,6	50,5
	4	24	25,0	26,4	76,9
	5	21	21,9	23,1	100,0
	Total	91	94,8	100,0	
Missing	System	5	5,2		
Total		96	100,0		

Polovina respondentů s výrokem nesouhlasí. Zastávají tedy názor, že Romové jsou vzdělavatelní jako ostatní lidé. Je tedy vidět nějaký pokrok ve vnímání mladé generace, jelikož je obecně známo, že dříve lidé považovali Romskou menšinu za nevzdělavatelnou. (Vágnerová, 2000). Přestože v lokalitě nebyl na toto téma realizován žádný výzkum u dospělé populace, lze na základě zúčastněného pozorování tvrdit, že by s výrokem o nevzdělavatelnosti Romů souhlasili. V lokalitě jsou bohužel Romové často takto stigmatizováni.

Dále jsem si chtěla ověřit, zda se postoje žáků budou lišit v rámci škol. Z tabulky vyplývá, že postoj žáků ZŠ a gymnázia se téměř neliší. Obě skupiny respondentů dosahují průměrného skóre. Můžeme tedy říci, že průměrný postoj všech respondentů je nejen spíše neutrální, ale navíc se neliší ani s ohledem na typ a s ním spojenou kvalitu vzdělávání. S tímto průměrem za celý soubor budu dále pracovat při vyhodnocování dalších výsledků.

Tabulka č. 9

Škola	Mean	N	Std. Deviation
1	3,1712	46	0,47314
2	3,25	45	0,60888
Total	3,2102	91	0,54291

Co se týká pohlaví respondentů, či věku, na základě statistické analýzy výsledky neukázaly žádné rozdíly. Průměrný postoj dívek a chlapců se neliší a věkové rozdíly nehrají také žádnou roli.

Zajímalo mě i to, zda děti vnímají, že u nich na škole vůbec probíhá multikulturní výchova a následně jakou váhu jí přiřítají při formování postojů k jiným. Z 91 respondentů 85 žáků (93%) přiznalo, že takový předmět ve škole mají. Pouze 6 (7%) žáků odpovědělo negativně. Můžeme říci, že multikulturní výchova na těchto školách nejen probíhá, ale žáci ji jednoznačně reflektují. Naopak ne všichni této oblasti školního kurikula přisuzují zásadní vliv pro vlastní názory.

Myslíš si, že takový předmět (by) ovlivnil Tvůj názor na etnické a rasové menšiny?

Tabulka č. 10

Škola	1 (rozhodně ano)	2	3	4	5 (rozhodně ne)
ZŠ	4	15	12	6	8
Gymnázium	3	8	17	7	10

Postoj dětí je tedy utvářen jen z části vlivem školy. Multikulturní výchova zde sice probíhá, ovšem žáci nevnímají, že by nějak rapidně ovlivňovala jejich názory. Z výsledku výzkumu se ukazuje zajímavý rozdíl mezi postoji žáků základní školy a gymnázia. Zatímco žáci základní školy přisuzují multikulturní výchově důležitost při získávání informací o multikulturní společnosti, žáci gymnázia tento vklad své škole nepřisuzují. S největší pravděpodobností se domnívají, že obraz o kulturní heterogenitě světa a jeho akceptovatelnosti získávají skrze jiné zdroje. Tím se dostáváme ke vlivu médií na postoje žáků. V tabulce uvádím, jak žáci přiznávají vliv médií na jejich vlastní názory:

Mají média vliv na Tvůj názor na rasové a etnické menšiny?

Tabulka č. 11

	1 rozhodně ano	2	3	4	5 rozhodně ne
Počet odpovědí	6	11	36	23	14

Čím nižší je skór, tím více jsou respondenti ovlivňováni médii. Skupina testovaných žáků dosáhla skóru 3,31, tedy střední hodnoty. Přiznávají tedy, že i média mají na utváření jejich názorů vliv.

3.4.2 ROZEZNÁVÁNÍ DISKRIMINAČNÍHO CHOVÁNÍ

Špatná informovanost může vést k tomu, že člověk nerozená například neslušnost od diskriminačního chování. Zajímalo mě, zda testovaná skupina bude schopná takové chování identifikovat a přitom si i uvědomovat, že se jedná o diskriminaci. Děti často hodnotí situaci tím, co je pro ně „fér“ a co ne, nemusí si uvědomovat, že se jedná o tak závažný problém, jako je diskriminace lidí na základě etnicity. Do dotazníku jsem proto zařadila čtyři otázky, znějící takto: 1) *Mohou firmy odmítnout dát zaměstnání člověku na základě jeho etnicity?* 2) *Myslíš si, že může obsluha v restauraci odmítnout obsloužit hosta z důvodu jeho etnicity?* 3) *Myslíš si, že může majitel zakázat vstup do jeho*

restaurace lidem etnický odlišným? 4) Má Čech dostat za stejnou práci zapláceno víc než cizinec?

Na všechny otázky bylo možné zvolit odpověď z nabídky „1) Ano, může 2) Ne, nesmí 3) Ano, někdy 4) Nevím“. Pokud respondent dokáže správně určit diskriminační chování, zvolí druhou variantu a tak tomu také bylo. Zajímavé ovšem je, že u první a třetí otázky byla druhá varianta zvolena méně často, než u otázky druhé a čtvrté. Pro zajímavost uvádím rozložení odpovědí u jednotlivých otázek v následujících tabulkách:

Mohou firmy odmítnout dát zaměstnání člověku na základě jeho etnicity?

Tabulka č. 12

1) Ano, mohou	15
2) Ne, nesmí	29
3) Ano, v případě některých etnicit	16
4) Nevím	31

Myslíš si, že může obsluha v restauraci odmítnout obsloužit hosta z důvodu jeho etnicity?

Tabulka č. 13

1) Ano, může	5
2) Ne, nesmí	71
3) Ano, v případě některých etnicit	10
4) Nevím	5

Myslíš si, že může majitel zakázat vstup do jeho restaurace lidem etnický odlišným?

Tabulka č. 14

1) Ano, může	16
2) Ne, nesmí	43
3) Ano, v případě některých etnicit	18
4) Nevím	14

Má Čech dostat za stejnou práci zapláceno víc než cizinec?

Tabulka č. 15

1) Ano, má	6
2) Ne, nemá	70
3) Záleží jaký cizinec	5
4) Nevím	10

Během šetření jsem se zajímala i o to, zda mají děti s takovým chováním nějakou zkušenost a zda vůbec dokáží alespoň částečně definovat, kdy se o diskriminační chování jedná a kdy ne. 32 (35%) respondentů uvádí, že se osobně setkala s projevy diskriminačního chování. Pro zajímavost jsem do dotazníku zařadila i otevřenou otázku, znějící takto: „*Zkus prosím krátce popsat, co se stalo.*“ Z 32 respondentů, kteří se setkali s projevy diskriminace, na tento bod dotazníku odpovědělo pouze 11. Děti většinou popisovaly konflikty s Romy ve městě, buď takové, že viděly Romy někomu nadávat a prát se, nebo naopak viděly někoho, kdo Romům nadává a křivě je obviňuje. Obzvlášť zajímavá byla jedna odpověď, ve které respondent uvedl diskriminaci ze strany učitele k romskému spolužákovi. Několik respondentů uvedlo špatné chování k Vietnamci v obchodě.

Respondenti vysvětlovali nekorektní chování k cizincům na základě jejich etnicity jako diskriminaci (60%), další častou odpovědí byla nevychovanost (28%). Tuto výpověď jsem testovala ve vztahu k průměrnému postoji, který žáci zastávají. Na základě analýzy se však ukázalo, že nelze tvrdit, že by žáci, kteří zastávají tolerantnější postoje více interpretovali situaci jako diskriminaci, nebo více jako nevychovanost. Postoje těchto dvou skupin respondentů se ovšem nijak neliší.

Celkově můžeme říci, že většina respondentů dokáže diskriminaci popsat a správně odhadují kdy se jedná o diskriminační chování.

3.4.3 FREKVENCE KONTAKTU S RASOVÝMI A ETNICKÝMI SKUPINAMI

Chtěla jsem zjistit, zda postoj souvisí s přítomností člověka jiného etnika či rasy v rodině, mezi přáteli, či ve škole. Vytvořila jsem proto sadu výčtových otázek, týkajících se toho, zda a koho mají děti v rodině a ve svém okolí. Otázky jsou podstatné z toho důvodu, že se z nich blíže dozvím, odkud děti pochází, s kým se stýkají a jak

jsou tedy obeznámeny s jinými kulturami. Respondenti měli tedy možnost zvolit více, než jednu variantu. Ve zkoumaném vzorku dětí nikdo nezvolil více variant.

Do odpovědí jsem zahrnula tyto možnosti: „*Romové, muslimové, Asiati, černoši, Ukrajinci, nikdo z výše uvedených a jiné*“. Konkrétní menšiny jsem zvolila z toho důvodu, že se jedná o nejpočetnější skupiny menšin u nás, na kterých je rozdíl vidět až už na první, nebo na druhý „pohled“ (Ukrajinci v lokalitě, kde byl výzkum prováděn, často nemluví dobře česky). Ptala jsem se na kontakt v blízké rodině, v širší rodině, mezi přáteli a ve škole. Vymezila jsem tedy celkem čtyři sociální okruhy, jejich vyhodnocení uvádím v tabulkách:

Kontakty v blízké rodině:

Tabulka č. 16

Independ ent Samples Test					
	Levene's Test for Equality of Variances	t-test for Equality of Means			
	F	F	Sig	t	df
PRŮMĚR_O1 1	Equal variances assumed	4,072	,047	-1,305	89
	Equal variances not assumed			-1,107	26,802

Kontakty v širší rodině:

Tabulka č. 17

Independ ent Samples Test					
	Levene's Test for Equality of Variances	t-test for Equality of Means			

	F	Sig.	t	df	
PRŮMĚR_O1 1	Equal variances assumed	,754	,388	,682	89
	Equal variances not assumed			,642	45,303

Kontakty mezi přáteli:

Tabulka č. 18

Independe nt Samples Test					
	Levene's Test for Equality of Variances	t-test for Equality of Means			
	F	Sig.	t	df	
PRŮMĚR_O1 1	Equal variances assumed	,077	,783	-1,133	89
	Equal variances not assumed			-1,120	39,777

Kontakty mezi spolužáky:

Tabulka č. 19

Independe nt Samples Test					
	Levene's Test for Equality of Variances	t-test for Equality of Means			
	F	Sig.	t	df	
PRŮMĚR_O1 1	Equal variances assumed	4,947	,029	,292	89
	Equal			,343	57,726

	variances not assumed				
--	-----------------------	--	--	--	--

Ukázalo se, že na na postoj dětí nemá žádný vliv přítomnost jiného etnika či rasy v rodině, širším příbuzenstvu či mezi spolužáky nebo přáteli. Toto zjištění mě značně překvapilo, jelikož vyvrací celou kontaktní hypotézu. Můžeme ovšem říci, že vlivem postmoderní společnosti demografické charakteristiky již nemají takový vliv na utváření názorů, jelikož v dnešní době mají děti možnost různých zdrojů informací.

Chtěla jsem změřit, zda postoj žáků souvisí s frekvencí subjektivního kontaktu s rasovými etnickými menšinami. Celkem 80% respondentů uvedlo, že se s rasovými a etnickými skupinami setkává. Výsledek není překvapující, jelikož v lokalitě se objevuje mnoho Vietnamců, Ukrajinců a již zmíněných Romů, a děti je potkávají téměř denně. Četnost subjektivního kontaktu jsem zaznamenávala pomocí pětistupňové škály (1-velmi často, 5-vůbec), která byla vyplněna celkem 84x. V následující tabulce můžeme zjistit, v jaké míře se žáci s rasovými a etnickými skupinami setkávají:

Jak často se s etnickými či rasovými menšinami setkáváš?

Tabulka č. 20

	1-velmi často	2	3	4	5- vůbec
Počet odpovědí	9 (11%)	11 (13%)	25 (30%)	27 (32%)	12 (14%)

Můžeme si všimnout, že nejčastěji volený bod škály je 4 – celkem 27, tedy 32% respondentů, kteří na tuto otázku odpovídali. Průměrný skóre tedy nabývá vyšší střední hodnoty, a to 3,26 – z toho vyplývá, že testovaná skupina žáků se s lidmi etnicky či rasově odlišnými stýká středně často. Výsledky mezi žáky ZŠ a gymnázia se téměř neliší. Nicméně škála neměří skutečnou frekvenci kontaktu s rasově a etnicky jinými, odkazuje pouze na subjektivní pocit respondentů. Z tohoto hlediska to tedy znamená, že se žáci základní školy a gymnázia necítí být „přesyceni“ multikulturním kontaktem.

Dále mě také zajímalo, zda je postoj žáků ovlivněn subjektivní frekvencí kontaktu s rasovými a etnickými skupinami. Tedy zda mají žáci pozitivnější postoj

k těmto skupinám, čím častější je subjektivní kontakt s nimi. Hypotézu jsem testovala pomocí korelační matice:

Tabulka č. 21

		O1.1	Prumer11
O1.1	Pearson Correlation	1	0,074
	Sig. (2-tailed)		0,499
	N	85	85
Prumer11	Pearson Correlation	0,074	1
	Sig. (2-tailed)	0,499	
	N	85	91

Korelační analýzou a t-testem jsem zjistila, že hypotéza H1 se nepotvrdila na úrovni reálného kontaktu, ani na úrovni subjektivně vnímané frekvence kontaktu. Proto přijímám alternativní hypotézu: **Mezi postojem k rasovým a etnickým menšinám a častým kontaktem s rasovými a etnickými menšinami není vztah.** Výsledek tedy vylučuje i H1.2, proto i zde přijímám alternativní hypotézu: **Žáci, kteří se často setkávají s rasovými a etnickými menšinami mají stejný postoj jako žáci, kteří se s rasovými a etnickými menšinami setkávají méně často.**

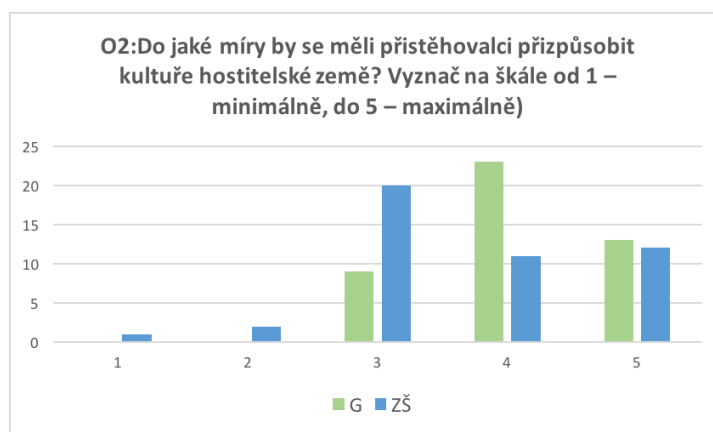
3.4.4 JAK JSOU MENŠINY PŘIJÍMÁNY

Výzkum měl také zjistit, jak okolí dětí přijímá rasové a etnické skupiny. Tabulka znázorňuje celkem 76 odpovědí. Na pětistupňové škále byla nejčastější odpověď 1 – *přijímá je bez problému*. Nejméně žáci volili odpověď 5 – *nepřijímá je*. Průměrná hodnota odpovědí je celkem 2,19, můžeme tedy říci, že podle respondentů jsou lidé etnicky či rasově odlišní přijímáni v podstatě dobře. Průměrný skóre žáků ze ZŠ 1,97 svědčí o tom, že okolí těchto žáků přijímá etnické menšiny o něco lépe než okolí žáků gymnázia, kteří dosáhli průměrného skóre 2,42.

Tabulka č. 22

	1 (přijímá je bez problému)	2	3	4	5 (přijímá je bez problému)	PŮMĚR
ZŠ	16	9	11	2	0	1,97
Gymnázium	10	12	9	4	3	2,42
CELKEM	26	21	20	6	3	2,19

V šetření jsem se zaměřila i na otázku, jak by se, podle dětí, měli přistěhovalci přizpůsobit kultuře hostitelské země. Výsledky jsou patrné z grafu:

Ukázalo se, že žáci základní školy jsou, co se týče přizpůsobování se kultuře hostitelské země, více benevolentní, než žáci gymnázia. V odpovědích si můžeme všimnout drobných rozdílů. Na základní škole byla nejčastější odpověď 3, celkem 20 respondentů. 12 dětí odpovědělo číslem 5 (maximální přizpůsobení), 11 žáků zvolilo odpověď 4, 2 žáci odpověď 2 a pouze jeden žák odpověděl číslem 1. Žádný respondent z gymnázia na tuto otázku nepoužil rozmezí škály 1-2 (tedy minimálně). Nejčastější odpovědí na gymnáziu bylo číslo 4, tak odpovědělo celkem 23 respondentů, 13 dětí volilo odpověď 5. 9 žáků zvolilo číslo 3.

Průměrná odpověď všech žáků je celkem 3,87 - což znamená, že se spíše kloní k tomu, aby se přistěhovalci kultuře hostitelské země přizpůsobovali, nikoliv však maximálně.

3.4.5 ZKUŠENOST S ETNICKÝMI A RASOVÝMI SKUPINAMI

Je patrné, že osobní zkušenost hraje jednu z hlavních rolí při utváření názorů a postojů. Celkem 23 (25%) respondentů uvádí, že pozitivní zkušenost mají. Negativní

zkušenost má celkem 30% tázaných. Můžeme tedy říci, že i přesto, že se tázaní žáci s menšinami setkávají, mají s nimi málo osobních zkušeností. Důvodem může být to, že všichni respondenti pochází z malého města, či okolních vesnic, kde se přijdou méně do přímého kontaktu s etnickými menšinami než by tomu bylo ve velkém městě.

Do dotazníku jsem zařadila i otázku, zda se respondent někdy setkal s projevy diskriminace z důvodu etnické odlišnosti. 32 (35%) tázaných přiznalo, že bylo při takové situaci přítomno. Pro zajímavost jsem do dotazníku zařadila i otevřenou otázku související s předchozí, znějící takto: „*Zkus prosím krátce popsat, co se stalo.*“ Z 32 respondentů, kteří se setkali s projevy diskriminace, na tento bod dotazníku odpovědělo pouze 11. Děti většinou popisovaly konflikty s Romy ve městě, buď takové, že viděly Romy někomu nadávat a prát se, nebo naopak viděly někoho, kdo Romům nadává a křivě je obviňuje. Obzvlášť zajímavá byla jedna odpověď, ve které respondent uvedl diskriminaci ze strany učitele k Romskému spolužákovi. Několik respondentů uvedlo špatné chování k Vietnamci v obchodě.

Zajímalo mě tedy, zda tázaná skupina respondentů zažila nějakou pozitivní či negativní zkušenost a jestli měla vliv právě na jejich postoj. Hypotézu jsem ověřovala pomocí T-testu, jehož výsledky jsou patrné z následujících tabulek:

První T- test nám ukazuje vyhodnocení otázky č. 3.1, týkající se pozitivní zkušenosti s člověkem jiného etnika, a průměrným postojem všech žáků:

Tabulka č. 23

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
		Lower	Upper	Lower	Upper	Lower	Upper	Lower	Upper	Lower
Prumer13	Equal variances assumed	,002	,964	1,244	89	,217	,16240	,13056	-,09702	,42183
	Equal variances not assumed			1,241	37,830	,222	,16240	,13085	-,10252	,42733

Druhý T-test nám ukazuje vyhodnocení otázky č. 3.2, týkající se negativní zkušenosti s člověkem jiného etnika, a průměrným postojem všech žáků.

Tabulka č. 24

Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
Lower	Upper	Lower	Upper	Lower	Upper	Lower	Upper	Lower
,038	,845	-,972	89	,334	-,12109	,12463	-,36872	,12654
		-,1003	52,706	,320	-,12109	,12067	-,36316	,12098

Z výsledků vyplývá, že se hypotéza H2 nepotvrdila, tudíž přijímám alternativní hypotézu: **Postoje dětí nezávisí na pozitivní či negativní zkušenosti s člověkem jiného etnika.**

3.4.6 NÁZOR RODIČŮ A JEHO VLIV NA POSTOJ DÍTĚTE

Většina autorů (viz. Teoretická část) se shodne, že názor rodičů, se odráží v tom, jakým způsobem si dítě začne kategorizovat svět a utvoří si vlastní názory a postoje. Zajímalo mě tedy, jestli se respondenti přiklání k názoru rodičů a jak tento názor působí na jejich vlastní postoj.

Celkem 71 (78%) respondentů uvádí, že souhlasí s názorem svých rodičů. Z toho 20 (22%) s rodiči nesouhlasí. Z výsledků vyplývá, že děti si pravděpodobně uvědomují, jaký názor zastávají jejich rodiče. Znamená to také, že míra tolerance rodičů se bezprostředně promítá do etnický a rasově vstřícných postojů dětí a naopak. Zda tento názor ovlivňuje postoj respondentů jsem si ověřila pomocí analýzy rozptylu. Výsledky uvádím v tabulce:

Tabulka č. 25

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	7,597	4	1,899	8,541	,000

Within Groups	18,903	85	,222		
Total	26,500	89			

Z výsledků vyplývá, že se hypotéza H3 potvrdila, přijímám tedy nulovou hypotézu: **Mezi tím, jak děti vnímají názor svých rodičů na rasové a etnické menšiny, a jejich vlastním postojem je pozitivní vztah.**

3.5 SHRNUTÍ VÝZKUMU

Je pravděpodobné, že v budoucnu bude příliv národnostních a etnických menšin v naší zemi stále vyšší a proto je důležité, aby dnešní děti byly dobře obeznámeny s touto problematikou i v menších městech, kde se s menšinami nesetkávají v takové míře. Zajímalo mě tedy, jaké mají oslovení žáci postoje a názory k různým etnickým a národnostním menšinám, co jejich postoje ovlivňuje a jestli dobré studijní předpoklady vedou k pozitivnějším postojům. Dále mě zajímalo, zda žáci dokáží rozeznat diskriminační chování.

V následujícím textu se pokusím nastínit klíčová zjištění, která vyplynula při zpracování dotazníků:

Bylo zjištěno, že žáci hodnotí chování k lidem jiné národnosti, etnika či rasy u nás víceméně pozitivně a na přizpůsobování se těchto skupin kultuře hostitelské země nemají nijak radikální názory, avšak kloní se spíše k tomu ,aby se menšiny alespoň z části asimilovaly. Žádné zásadní rozdíly v postojích žáků ZŠ a gymnázia, či mezi pohlavím, výzkum neodhalil. Dalo by se tedy říci, že ač mají žáci gymnázia lepší studijní předpoklady, na jejich postoj a přístup k menšinám to nemá vliv. Naopak, žáci ZŠ dosáhli o 0,1 lepších výsledků.

Při určování diskriminačního chování neměla většina žáků problém. Ovšem překvapilo mě, že celkem velký počet respondentů nerozeznal diskriminační chování při udělování zaměstnání, nebo obsluhu v restauraci. Jelikož je výzkum kvantitativní, nedokáží určit, proč je tomu tak. Při této problematice by bylo vhodné jít více do hloubky a použít kvalitativní metodu, abychom zjistili jednotlivé myšlenkové pochody respondentů. Dalo by se ovšem spekulovat nad tím, zda rodiče neovlivnili některé

odpovědi dětí, jelikož byly obeznámeni, že takové šetření bude na škole probíhat. Mohli bychom tedy mluvit o určité politické korektnosti ze strany rodičů.

Co se týče multikulturní výchovy na školách, výzkum odhalil, že 97% dětí přiznává, že na jejich škole multikulturní výchova probíhá a alespoň z části ovlivňuje jejich názory a postoje.

Subjektivní pocit kontaktu nabývá střední hodnoty, což je možné vnímat jako pozitivní, jelikož výzkum byl prováděn v malém „starousedlickém“ městě s vyšší mírou národnostních menšin. Zjistila jsem, že kontakt s menšinami nemá vliv na názor žáků, i přes to, že kontaktní hypotéza tvrdí pravý opak. Mé výsledky mohlo ovlivnit více faktorů. Jedním z nich může být fakt, že respondenti neodpovídali zcela upřímně i přes to, že dotazník byl naprosto anonymní. Na tento jev mohla mít vliv moje, či učitelova přítomnost při vyplňování dotazníků, zvláště na ZŠ, kde učitel, který se mnou byl při zadávání, často chodil mezi lavicemi a pozoroval, co děti píšou. Dalším důvodem může být to, že kontakt s menšinami není tolik častý, proto nemůže nijak zásadně ovlivnit názory dětí. Navíc značná část respondentů uvedla, že se s menšinami nevidá, nebo neví, zda je potkává.

Větší část dětí uvedla, že nemá žádnou zkušenost s člověkem jiného etnika, proto není překvapivé, že tato zkušenost nemá vliv na postoj respondentů. Je překvapivé, že postoj respondentů, kteří uvedli, že nějakou zkušenost mají, se nijak zásadně neliší s postoji respondentů, kteří uvedli, že zkušenost nemají. Důvodem může být fakt, že žádná zkušenost, kterou respondenti popsali, neměla nijak zásadní vliv, jednalo se spíše o situace, kdy respondent byl spíše přihlížejícím, nikoli účastníkem.

4 ZÁVĚR

Hlavním úsilím by mělo být především snižování výskytu stereotypů a výchova k respektu vůči fyzickým i kulturním odlišnostem, jelikož jejich úplné vymýcení není reálně možné. Představa spolčenosti, v níž se nevyskytují stereotypy a předsudky je sice ideální, avšak velmi utopická. Je důležité učit se zohledňovat schopnosti a dovednosti každého člověka jako individua a nepřipisovat lidem vlastnosti pouze na základě nedostatečných či zkreslených informací.

Až během psaní mé práce mi došlo, jak široké téma jsem si vybrala a jak bude náročně začlenit všechny fakty a informace, které s tématem souvisí. Celkově jsem se snažila seskupit informace, které se týkají především toho, proč vlastně vznikla etnicita jako taková, s čím souvisí a kdy se především projevuje. Dále jsem se snažila nastínit problematiku multikulturní výchovy, postojů a předsudků, jejich formování a vznik. Problematikou jsem se zabývala jak v obecné rovině, tak v souvislosti s mladou generací. Je důležité, aby se lidé nebáli změn, které multikulturalismus přináší, a které jsou nezbytnou součástí rozvíjející se moderní kultury. I přesto, že multikulturalismus není v České republice tak patrný, z médií k nám proudí mnoho informací, z nichž mohou některé značně zkreslovat realitu.

Zpracování výzkumu bylo náročnější, než jsem si myslela. Pokud bych chtěla zkoumat všechny oblasti, které mě s tímto tématu zajímají, dotazník by byl velmi rozsáhlý a zpracování dat daleko náročnější. I tak jsem ráda, že jsem takový výzkum měla možnost provést, zvláště v místě, kam jsem sama chodila do školy. Mohu říci, že svá očekávání splnil. Odnesla jsem si mnoho zajímavých poznatků o vnímání etnických menšin školními dětmi, z nichž mě některé překvapily více, některé méně. Nejvíce mě ovšem překvapilo, že se nepotvrdila kontaktní hypotéza. V dnešní společnosti je pravděpodobně důležité hledat i další faktory, které postoje ovlivňují, já je bohužel během svého šetření nenašla. Mezi takové faktory bychom mohli zařadit například pobyt v zahraničí, volnočasové aktivity a to, co se k dítěti dostává mimo školu a rodinu, respektive to, co se dítě může dočíst nebo vidět na facebooku, bez něhož si dnešní

mládež téměř nedokáže představit svůj život. Pokud budu podobný výzkum provádět v budoucnu, určitě se na takové faktory zaměřím.

Dále bych ráda zmínila, že na utváření postojů má určitě vliv i postmoderní společnost (Bauman, 2002). Postoje jsou vytvářeny individuálně podle jednotlivých situací, ve kterých se člověk nachází. Každý člověk má určitou zkušenost, o kterou se opírá jeho celkové vnímání druhých lidí. Přestávají platit demografické charakteristiky jako je pohlaví, či sociální status rodiny, pro vymezení skupin podobně uvažujících a jednajících jedinců. Dnešní zrychlená doba přináší mnoho možností, kde si člověk může vytvořit svůj vlastní názor, který se bude vždy opírat právě o již zmíněnou zkušenost.

Výzkum se zaměřuje pouze na určitou oblast, proto ho nemůžeme zobecňovat na všechny školní děti v České republice. Měl spíše ukázat školám, jaký vztah mají jejich žáci k národnostním a etnickým menšinám a na základě toho přispět s výchovou mládeže do značně se rozrůstající multikulturní společnosti. Obě školy chtějí znát výsledky mého výzkumu, proto doufám, že jim tato práce poslouží jako určitá reflexe.

5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Aboud, Fenwick, 1999: A longitudinal study of white children`s racial prejudice as a social-cognitive development: Anna Beht Doyle, Frances E. Aboud

ALLPORT, Gordon Willard. O povaze předsudků. Přeložil Eduard GEISSLER. Praha: Prostor, 2004. Obzor (Prostor). ISBN 80-7260-125-3.

BARŠA, Pavel, 2003. *Politická teorie multikulturalismu*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 347 s. ISBN 80-7325-020-9.

BAUMAN, Zygmunt. Úvahy o postmoderní době. Vyd. 2. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-11-3.

BITTNEROVÁ, Dana a Mirjam MORAVCOVÁ, ed. Etnické komunity v české společnosti. Praha: Ermat, 2006. ISBN 80-903086-7-8.

ČANĚK, Marek a Jan GRILL, 2005. *Historie a současnost českého multikulturalismu: Rozhovor s Pavlem Baršou*[online]. Migrace online [cit. 2013-03-26]. Dostupné z: http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fcef50bfa263ef/PBarsa_rozhovor_o_multikulturalismu.pdf

CASTELLI, L; ZOGMAISTER, C; TOMELLERI, S. The Transmission of Racial Attitudes Within the Family. *Developmental Psychology*. 45, 2, 586-591, Mar. 2009. ISSN: 00121649.

DOVIDIO, John F., Peter Samuel. GLICK a Laurie A. RUDMAN. On the nature of prejudice: fifty years after Allport. Malden, MA: Blackwell Pub., 2005. ISBN 1405127511.

DVOŘÁKOVÁ, Kateřina. Kontaktní hypotéza v odborné literatuře pojednávající o interetnických vztazích. *Rexter: Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu*. 2007, 2007(2), 12.

ERIKSEN, Thomas Hylland. Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-925-2.

ERIKSEN, Thomas Hylland. Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-465-6.

Frederickson, G. Rasismus: stručná historie. Vyd. 1. Praha: BB/art, 2003

FREUD, Sigmund. Nespokojenost v kultuře. Přeložil Ludvík HOŠEK. Praha: Hynek, 1998. Spektrum (Hynek). ISBN 80-86202-13-5

GELLNER, Ernest André. Národy a nacionalismus. 2. vyd. Praha: J. Hříbal, 1993. Poznání (Hříbal). ISBN 80-901381-1-x.

GORDON W. ALLPORT a PŘELOŽIL EDUARD GEISLER. O povaze předsudků. Praha: Prostor, 2004. ISBN 9788072601257

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. Psychologický slovník. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0873-0.

HateFree Culture. Mladí neměří Romům stejným metrem [online]. HateFree.cz. 2015. Dostupné z: <http://www.hatefree.cz/vyzkum-mladi-nemeri-romum-stejnym-metrem>.

HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK, 2005. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: antropologická perspektiva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 279 s. ISBN 80-86898-22-9.

Kaleta, P. – Martínek, F. – Novosad, L.: Národní otázka v Polsku a Československu v meziválečném období, Praha 2004.

KYMLICKA, Will, 1995. *Multicultural citizenship: a liberal theory of minority rights* .
Dostupné z: http://books.google.cz/books?id=w5Kaqqy-W78C&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=true

Marada, R.: Etnická různost a občanská jednota, Brno 2006

MAREŠ, Petr a Tomáš SIROVÁTKA. Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluze) - koncepty, diskurz, agenda [online]. 2008. Dostupné z: http://www.inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/Socialni_vyloucení_exkluze_a_socialni_zaclenovani_inkluze.pdf

NAKONEČNÝ, Milan. Základy psychologie. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0689-3.

NESDALE, Drew. Social identity and ethnic prejudice in children [online]. Dostupné z: <http://www.vtmh.org.au/docs/crc/drewnesdale.pdf>.

Postoje České společnosti k zaměstnávání cizinců - březen 2012. Centrum pro výzkum veřejného mínění: Sociologický ústav AV ČR [online]. 2012, , 2 [cit. 2017-04-17]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a6818/f3/ov120418.pdf

PRŮCHA, Jan. Multikulturní výchova: příručka (nejen) pro učitele. Praha: Triton, 2006. První pomoc pro pedagogy. ISBN 8072548662.

ŠIŠKOVÁ, Tatjana, ed. Výchova k toleranci a proti rasismu: [multikulturní výchova v praxi]. Vyd. 2., aktualiz. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-182-2.

SOUKUP, Václav. Přehled antropologických teorií kultury. Vyd. 2. Praha: Portál, 2004. Studium (Portál). ISBN 80-7178-929-1.

Stehlík, M.: Češi a Slováci 1882 – 1914. Nezřetelnost společné cesty, Praha 2009.

VÁGNEROVÁ, Marie. Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky. Vyd. 2. Praha: Portál, 2000. ISBN 9788071784968.

VÁGNEROVÁ, Marie. Základy psychologie. V Praze: Karolinum, 2004. ISBN 9788024608419.

Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-164-1.

Vztah Čechů k národnostním skupinám žijícím v ČR - březen 2012. Centrum pro výzkum veřejného mínění: Sociologický ústav AV ČR [online]. **2012**, 2 [cit. 2017-04-17].

Dostupné

z:

http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a6808/f3/ov120413.pdf

Wolf, Josef. *Lidské rasy a rasismus v dějinách a v současnosti*. Praha: 2000.

